

De ‘Romaanse enclave’ tussen Aalst en Brussel

I. Probleemstelling

Wie een beetje vertrouwd is met de streek tussen Aalst en Brussel en bovendien oog of oor heeft voor plaatsnamen, wordt getroffen door een overweldigende uitheems aandoende namenpracht: Kavee, Kokerij, Kravaal, Montil, Mutserieel, Okaai, Overnelle, Parijs, Piermont, Ransenier, ... Al decennia houden die namen de aandacht bezig van toponymisten en historici. Zo sneed Jan Lindemans het probleem van de ‘Romaanse enclave’ tussen Aalst en Brussel een eerste keer aan in zijn *Romaansche plaatsnamen te Assche* van 1930, een tweede keer in zijn *Toponymie van Asse* van 1952 en een derde keer in zijn *Nog over Romaanse plaatsnamen in de streek van Asse* in 1953. In alle publicaties verdedigde hij de opvatting dat al die Romaanse toponiemen naamkaartjes waren van Waalse steenhouwers die er door de abdij van Affligem waren aangetrokken om voor haar plaatselijk kalkzandsteen te delven en te bewerken⁽¹⁾. Naderhand zouden die steenhouwers dan tevens het landbouwbedrijf

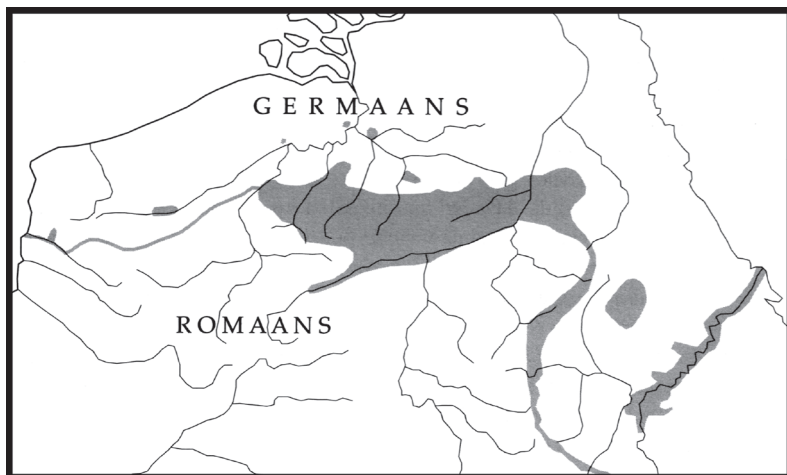
⁽¹⁾ ‘Het is waarschijnlijk dat de monniken van Affligem de eerste ontginners waren van natuursteen in deze gewesten. Het ligt dan ook voor de hand dat zij, voor een werk dat hier nog geheel onbekend was, een beroep deden op Waalse werkkrachten. Aan ’t hoofd der Affligemse kloostergemeente stond toen Fulgentius, die vroeger monnik was in het St.-Agericus klooster te Verdun. Hij zal wel geweten hebben waar hij bekwame steenhouwers kon vinden voor den bouw van zijn kerk. De steengroeven van Thiaumont, Habay, Chassepiere, Maizeroule, zijn nu nog bekend’ (Lindemans 1930, 43); m.b.t de datering van het fenomeen: ‘om 1085, juist toen met bouwen in steen begonnen werd’ (Lindemans 1952, 63); ‘... dat die namen ingevoerd werden, voor ’t grootste gedeelte, door Waalse steenbewerkers, aangeworven door de abdij van Affligem, voor het ontginnen van natuursteen, vanaf het laatste kwartaal van de 11^e eeuw; doch dat er, in latere tijden, ook Picardische woorden aangebracht werden, steeds in verband met de steengroeven’ (Lindemans 1953, 197).

tot het hunne hebben gemaakt. Al in 1937 brak Franz Petri in zijn indrukwekkend maar controversieel boek *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich* Lindemans' opvatting af en betoogde dat de Romaanse namen van Asse en omstreken wortels tot in de Romeinse tijd hadden en deel uitmaakten van een noordelijke uitloper van de Galloromania, d.w.z. van het immense taalgebied dat overeenkomt met het huidige Frankrijk. Die uitloper zou dan mettertijd tot een taaleiland zijn verschrompeld, met de ondergang als uiteindelijk gevolg⁽²⁾. Maurits Gysseling was dezelfde mening toegedaan, eerst in 1955⁽³⁾, dan in zijn *Toponymisch Woordenboek* van 1960 en vervolgens in zijn hoofdstuk *Germanisering en taalgrens* in deel 1 van de 'Algemene Geschiedenis der Nederlanden' van 1981, met een kaart (hier kaart 1).

Twee diametraal tegengestelde visies dus: een tot de Romeinse opklimmende Galloromania ascania tegenover een in de middeleeuwen door migratie ontstane en snel weer uitgedoofde

(2) 'Keltoromanische Relikte in den Niederlanden: Nicht nur an den Rändern des niederländischen Sprachgebiets, sondern in seinem Innern ist mit erheblichen Ausgleichsbewegungen zu rechnen. Zeugnisse dafür sind die vordergermanischen Namenspuren, die auch hier nicht so spärlich sind, wie man wohl manchmal angenommen hat. Sie scheinen am verbreitetsten zu sein in der Umgegend des brabantischen Städtchens Assche, das mit seiner Lage am Endpunkt der von Bavai herüberführenden sogenannten chaussée verte in römischer Zeit eine gewisse strategische Bedeutung besessen haben dürfte. Wir finden hier Weiler- und Flurnamen keltoromanischen Ursprungs wie *Prudeel* (< *pradella* 'kleine Weide'), ... Nach der Meinung Lindemans' hätten wir es hier überall mit den Spuren mittelalterlicher romanischer Kolonisten zu tun, die sich gegen Ende des 11. Jahrhunderts hier festgesetzt hätten ... Aber hier in Assche haben wir ... mit den Spuren einer an Ort und Stelle ansässig gebliebenen keltoromanischen Restbevölkerung zu tun, wie sie auch im Rheinland verschiedentlich nachgewiesen worden sind' (Petri 1937, 957).

(3) 'Slotsom is dat minstens tot het eind van de 8^e eeuw de streek van Asse en misschien de hele streek tussen Dender en Zenne in zekere mate tweetalig Germaans-Romaans is geweest zoals bv. de streek van Sint-Truiden-Tongeren-Aken. Daar Asse een Romeins centrum was, hoeft zulks niet te verwonderen. Dat enkele hypothetische Waalse steenhouders ca. 1085-1120 die menigvuldige Romaanse namen in een zo uitgestrekt gebied zouden geïmporteerd hebben, zoals Lindemans meent, is a priori onwaarschijnlijk en fonetisch uitgesloten. Petri had gelijk', met de volgende verklaringen: 'Koereit < **corylētum*, Monteneie < **montanētam*, Perous < **petrōsum*, Mutsereel < **mācerellum*, Domont < **Theudwaldi montem* en Anselier < **Ansuleir* < **Ansu-hlæri*' (Gysseling 1955).

Kaart 1 – Taalgrens en tweetalig gebied in de 8e eeuw.

De noordelijke centrale uitstulping van het tweetalige gebied stelt het 'sinds de Romeinse tijd Romaanstalige Asse en omgeving' voor (Gysseling 1981, 113)

'Romaanse taalenclave', die eigenlijk niet meer kon voorstellen dan de aanwezigheid van een aantal Romaanssprekende nieuwkomers verstrooid tussen de numeriek veel sterkere autochtone Dietse bevolkingslaag.

2. Eigen onderzoek

Zelf hernam ik het Assese dispuut in 1996, in een publicatie onder de titel *Galloromaniae Neerlandicae Submersae Fragmenta*, waarin ik de sporen van Romaanse toponymische taalinslag allerlei op huidige Vlaamse bodem behandelde. Ik herhaalde mijn bevindingen in het Davidsfondsboek *De taalgrens. Van de oude tot de nieuwe Belgen*, dat hetzelfde jaar naar aanleiding van genoemde publicatie verscheen. In grote trekken zag mijn werkwijze er voor de toponymie van streek tussen Aalst en Brussel als volgt uit.

Vooraf werkte ik mij in het fenomeen van Romaanse toponiemen op huidige Nederlandstalige bodem in door op zeven vergelijkbare regio's de aanwezigheid van Romaans namengoed te bestuderen. Bij deze studieronde betrok ik de bij het zuiden van Nederlands-Limburg aanleunende streek van Aken en Overmaas, alsmede het kwistig met Romaanse namen bezaaide Moezelgebied.

Ik verzamelde en onderzocht alle Romaanse en (tot in de verste verte) Romaans ogende namen in dat gebied één voor één. Ik besteedde hierbij uitzonderlijke aandacht aan de klankverschijnselen die al die namen bevatten om zo, waar mogelijk, te peilen naar hun verwantschap en dialectologische oorsprong in de Galloromania en tevens naar het moment waarop de evolutie van die namen niet langer was verlopen volgens de wetten van de Romaanse klankleer. Concreet poogde ik te achterhalen wanneer de 'Romaanse vlek' in en om Asse op het Diets overgeschakeld was. En: ging het wel om een 'Romaanse vlek' of veeleer om een Diets-Romaans menggebied of zelfs gewoonweg om een aloud Diets gebied dat in latere tijd met Romaanse namen bezaaid was? Ik besteedde aandacht aan de wijze waarop men de vroegst vermelde Romaanse namen in de bronnen aantreft: als plaatsnaam zonder meer of als plaatsnaam vervat in een persoonsnaam, al dan niet gerelateerd aan een eigendomstitel.

Een ander aandachtspunt vormde de verhouding van de Romaanse en Dietse namen en tevens van de Romaanse namen onderling. In het bijzonder m.b.t. Jan Lindemans' opvatting aangaande de door Affligem om hun expertise aangetrokken Waalse steenhouders onderzocht ik de topografische inplanting van de Romaanse namen: konden die namen al dan niet gekoppeld worden aan plaatsen waar kalkzandsteenlagen in de ondergrond te verwachten zijn?

Vervolgens vergeleek ik de Romaanse vlek rond Asse met door eerder onderzoek bewezen Germaans-Romaanse mengzones en (schier)eilanden zoals Aken-Vaals en Overmaas, de streek van Sint-Truiden en vooral de Mosella romana of het grote relictgebied van de Romaanstalige wijnboeren tussen Trier en Koblenz.

Om na te gaan of de Romaanse vlek rond Asse ooit aansluiting had gevormd bij het Franse taalgebied ten zuiden van de huidige taalgrens speurde ik vervolgens in alle gemeenten van de ca. 20 km brede zone die de streek tussen Asse en Brussel scheidt van de oude taalgrens, naar zgn. Romaanse spatten die men mag verwachten in een dergelijke 'verloren Romaanse uitstulping'.

3. Voornaamste bevindingen

3.1 GEEN GALLO-ROMEINS TAALEILAND:

EEN LATER MET ROMAANSE PLAATSNAMEN BEZAAID GEBIED

Mede door talloze revisies van naamsverklaringen van J. Lindemans kwam ik tot de overtuiging dat de 'migratie-opvatting' van J. Lindemans de enige juiste is. De opvatting van een Galloromania ascania of een tot de Romeinse tijd opklimmend taaleiland dient volgens mij geheel en al verlaten te worden. Ziehier de vele redenen waarom.

Bij een Romaans taaleiland als relictgebied noteert men in de regel namen van het type 'persoonsnaam + *-iniâcas*' en doubletten of dubbelnamen (zoals Russeignies/Rozenaken) en vervolgens namen van het type 'persoonsnaam + *villa*', 'persoonsnaam + *curtis* (> *court*)' en 'persoonsnaam + *mânsus* (> *meis, mes*)'. Vooral echter verwacht men dat in een aloud Romaans gebied Germaanse en vóór-Germaanse namen tijdens de vroege middeleeuwen tot op zekere hoogte Romaans beïnvloed zijn. Van zo'n beïnvloeding merkt men evenwel niets: prehistorische namen zoals Asse en Meldert en talloze namen op *-inga haim* zoals Huinegem, Huizegem, Krokegem, Volkegem en Walfergem die Asse rijk is, evolueren ongestoord op zijn Germaans/Diets: 1106/10 *Ascha*, 1168 *Melderd*, 1192 *Hunenghem*, 1269 *Husenghem*, 1227 *Crokenghem*, 1526 *Volckegem* en 1236 *Walferghem*.

Ook uit de hoek van de dialectologie van de Romaanse dialecten die aan de overzijde van de taalgrens het Vlaams en het Brabants aflossen, meer bepaald het Picardisch in het westen en

het Waals in het oosten, rijzen bezwaren tegen een aloude *Galloromania ascania*. Asse was de terminus van de Romeinse weg Bavay-Bergen-Asse. Welnu, bij die historisch-geografische pre-dispositie zou men verwachten dat het 'Romaans van Asse' uitgesproken Picardische trekken vertoont. Men ziet echter net het omgekeerde. Namen als Chemijn en Vitseroel reflecteren Waalse klankevolutie Lat. *k* vóór *a* > *tch*; Romaans **camminum* 'weg' en **filicâriolum* 'plaats met varens' zouden hier bij Picardische klankstand ongetwijfeld geëvolueerd zijn tot *Kemijn en *Veukeroel. Het achtervoegsel *-ârius* verschijnt als *-ir* zoals in het oude Waals, niet als *-ier* zoals in het oude Picardisch. Het achtervoegsel *-iolum* (> Diets *-ioel*) is typisch Luiks-Haspengouws, tegenover *-ellum* (> Diets *-eel*), dat uitgesproken Picardisch is.

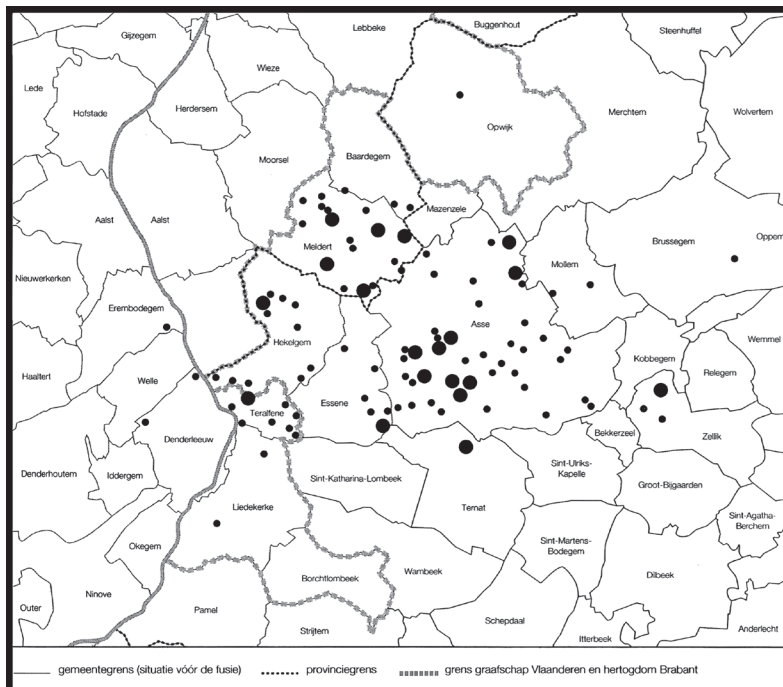
Een andere getuigenis tegen een *Galloromania ascania* vormt de complete afwezigheid van Romaanse toponymische 'spatten' in de 20 km brede zone die de streek tussen Asse en Brussel scheidt van de vroegmiddeleeuwse taalgrenslijn. Zoals hierboven al opgemerkt, komen in de zone tussen de Moezelromania en het grote Romaanse moedergebied dergelijke 'spatten' wel degelijk voor, zelfs in groten getale. I.p.v. het typisch naamkundig beeld van een teloorgegaan taaleiland ziet men in en om Asse daarentegen een resem namen die vrij probleemloos als vernoemingsnaam, d.w.z. als (veelal langs een achternaam om) uit hun herkomstgebied overgeplante naam, kunnen worden uitgelegd: Asselier, Doment, Kespier, Verduin, ...

F. Petri en M. Gysseling (maar ook J. Lindemans) verwaarloosden de fundamentele rol van 'achternamen van het type bijnaam' bij de vorming van de Romaanse toponiemen in Asse en omgeving. Ten onrechte, want, zoals hieronder zal blijken, schijnt precies vanuit die invalshoek een nieuw licht. Een paar voorbeelden: Krukier: 1404 *van eenre hofstad tusschen den Cru-kier ende den Trillaert*, 1404 *ex parte Margarite Cruckiers*; Prudeel: 1356 *Coppen Prudeels lant, ane den Prudeel*. De aange-troffen Romaanse plaats- én achternamen worden in het onderstaande corpus dan ook per gemeente gebundeld.

3.2. INTERNE STRUCTUUR VAN DE 'ROMAANSE ENCLAVE'

Bij nader toezien bleek dat de Romaanse namen van Asse en omstreken kunnen worden opgedeeld in nederzettings- en bewoningsnamen, 'pioniernamen' zoals ik ze noemde enerzijds en terreinnamen anderzijds (zie kaart 2).

De eerste soort kenmerkt zich doordat ze als basis wordt aangetroffen van achternamen van het type herkomstnaam. Tot die soort kan men namen rekenen zoals Asselier, Chemijn, Doment, Kokerij, Konreit, Kravaal, Mazits, Monteneie, Mutsereel, Nievvel, Overnelle, Piermont, Pissote, Pomeimont en Ransenier. Pioniernamen veronderstellen pioniers en een voorbeeld van

Kaart 2 – De vlek met Romaanse namen tussen Aalst en Brussel zoals in de 11de eeuw ontstaan: bewoningsnamen en terreinnamen (grote, resp. kleine stip) (Uit: Van Durme 1996, 92)

zo'n pionier of telg uit een pioniersgeslacht is ca. 1094 *Thidbaldus de Thidaltmont*, een *miles* van graaf Hendrik III van Leuven (... *quatuor suos milites in confinio praedictae ecclesiae cohabitantes ... Thidbaldum de Thidaltmont ...*, Exordium van de abdij van Affligem, caput XIV). Dat soort van pioniers verschijnt in de Latijnse teksten als *locator*: 'ondernemer, die – aan het hoofd van een groep horigen – als kolonist een contract afsluit met plaatselijke grootgrondbezitters' (vgl. Niermeyer 1976, 618).

De rest van de namen kan men beschouwen als terreinnamen (die soms zelf op een Romaanse achternaam teruggaan, zie hieronder). Een (in een en hetzelfde excerpt vervat) voorbeeld dat de genoemde verhouding fraai illustreert, is: ca. 1520 *Floreyt* (terreinnaam) te *Domont* (nederzettingsnaam).

3.3. BEGIN EN EINDE VAN DE 'ROMAANSE ENCLAVE'

De Romaanse natuurnamen van het bekende type op *-ētum* vormen een dateringsmiddel bij uitstek, als *terminus post quem* en tevens als *terminus ante quem*.

Als *terminus post quem*. In Germaans-Romaanse menggebieden treedt het suffix *-ētum*, dat bij puur Romaanse evolutie in de vroege middeleeuwen tot *-eit* evolueert, bij overschakeling op Germaanse klankstand naar voren als *-iet*, *-ijt*. De Latijnse *ē* zoals in *-ētum* was een erg gesloten klank, die bij integratie in het Germaans ofwel bij Germ. *î*, ofwel bij Germaanse *e₂* aansloot, wat resulteerde in *-ijt* en *-iet*, b.v. Terblijt (1325 *Tremplyt* < Romaans **tremulētum*, bij Romaans *tremulus* 'trilpopulier) en Terziet (ca. 1350 *Rosit* < Romaans **rausētum*, bij het Germaanse leenwoord **rausa-* 'riet') in Nederlands-Limburg. Deze integratie gebeurde vóór de vroege 9de eeuw, want toen was de Latijnse *ē* al geëvolueerd tot *ei*. Aangezien dat soort van germaniserende evoluties in Asse en omgeving niet voorkomt, mag men concluderen dat daar tijdens de vroege middeleeuwen nog geen spoor van Romaanse aanwezigheid te bekennen was.

Als *terminus ante quem*. Zoals gezegd, evolueert *-ētum* in het Romaans tot *-eit*, maar omstreeks het jaar 1100 vervolgens tot

oit⁽⁴⁾ (en nog later tot *-oi*, zelfs *-eu*, denk aan een Romaanse plaatsnaam als Tomboi, Tombeu uit *tombeit* < Latijn *tumbētum* 'begraafplaats', een collectief bij Latijn *tumba* 'graf'). Omdat in Asse en omgeving geen enkel spoor van *-oit* op te vangen is (denk aan namen als Floreit, Konreit, Spaneit) mag met zekerheid worden gesteld dat het Romaans er in principe (zie hieronder) het jaar 1100 niet overleefde.

Het consonantisme wijst in dezelfde richting. De Romaanse vocalisering van *l* (in alle posities) is een evolutie die in de loop van de tweede helft van de 11de eeuw haar beslag kreeg en omstreeks 1100 afgesloten was. Kolreit > Konreit ca. 1175 kop. 15de eeuw *Colreid*, 1321 *Conreit* vertoont geen vocalisering, Thidaltmont > Doment 1094 *Thidaltmont*, 1212 *Thidoumont* evenmin, de vocalisering is hier Germaans (enkel vóór dentaal). Vitseroel daarentegen vertoont wel vocalisering. De geavanceerde evolutie van Lat. *k* vóór *a* in die naam mede in acht genomen, kan hier aan een jonger integratietijdstip gedacht worden (zie hieronder).

Wat Lat. *k*, *g* vóór *a* betreft⁽⁵⁾, gelden soortgelijke bevindingen. Deze *k* is niet geassibileerd doorgegeven in namen als Kespier uit Romaans **casam petream* 'stenen huis' en Kavee 1432 *de Caueede* uit Romaans **cavâtam* 'uitgeholde weg'. Assibilering vertonen echter wel: Chemijn 1296 *van den Chemine* uit Romaans **cammînum* 'weg' en Vitseroel ca. 1400 *Vitseroel* uit Romaans **filicâriolum* 'plaats met varens' (zie verder hieronder).

Het handhaven van intervocalische *-d-* in een naam als Doment ca. 1094 *Thidaltmont* > 1212 *Thidoumont* bevestigt de

(4) In het taalgrensdorp Everbeek treft men die evolutie nog aan in alle Romaanse namen op *-ētum*: IJveloot ca. 889 kop. 18de eeuw *Eifleid*, 1401 *Nive-lois*; Hazoot 1379 *van den Hazoete*; Kardenoot 1366 *Kardenoyt*; Koroot 1315/16 *Courroyt*, 1348 *Corroet*. Pas na 1100 kan het Romaans er dus verdwenen zijn.

(5) De Romaanse assibileringsgolf *ka-* > *tcha-* > *cha-*, opzettend vanuit de as Lyon-Parijs, zou het Waals en het Lotharings pas ten vroegste tegen het eind van de 11de eeuw bereiken (en er zich stabiliseren zoals in het huidige Waals met *cha-*), het Picardisch zelfs nooit (huidige *ka-*). Voor uitvoerig hierover, aan de hand van de toponymie: GNSF, 149-152 en 559.

algemene datering van het einde van het Romaans van Asse: 'vóór de 12de eeuw'. Andere voorbeelden zijn hier: Bardelle 1373 *Predelle*, Bordeleen 1210 *Predella*, Kokerij 1295 *Kocreide* (indien tenminste niet met hypercorrecte *-d-*, zie hieronder), Okaai 1164 kop. 17de eeuw *Hokeida*, Preidele 1614 *Preydele*. Op dezelfde datering wijzen Kespier ca. 1320 *Keispider* en Parijs ca. 1400 *Pederhous*, beide met Diets *der* uit Romaans *dre* < *tre*, dus nog vóór de Romaanse assimilatie *dre* > *rre* (11de eeuw), een evolutie die dan wel aanwijsbaar is in Pierets Hofstad 1404 *Pierets hofstad*, Piermont 1307 *Piremont* en Piers Blok 1189 kop. 17de eeuw *Pirresbeloc* (zie verder hieronder). Bij de vormen met *-d-* heeft het Diets naderhand zelf gezorgd voor *-d-* > *-ø-*, resp. *-j-* na betoonde syllabe, vandaar nu Kespier, Kokerij, Okaai, Parijs en tevens Floreie ca. 1400 *Floreie* en Forneie 1437 *Forneye*.

De evolutie van de klank *oe* > *ui* uit Romaanse *ō* zoals in *kapoen/kapuïn* biedt minder houvast⁽⁶⁾.

Er zijn nog andere dateringselementen voorhanden. Een ervan is het accent. Bij de Germaanse talen ligt het accent op de eerste lettergreep, bij de Romaanse op de voorlaatste. Het Germaanse accent werkte nog bijzonder krachtig tot de 11de eeuw. Zo komt het dat de namen Doment en Nievel bij hun aankomst in Vlaams-Brabant plots aan de Dietse accentregels onderworpen werden. Thidalt'mont evolueerde tot Thi'doumont en zo verder tot 'Domont > 'Doment. No'ville evolueerde tot 'Noville > 'Novel > 'Nuvel > 'Nievel. Vele andere Romaanse namen behielden echter hun Romaans accent, zelfs tot op

(6) In plaatsnamen zoals Bajoel, Jongenhoel en Vitseroel en achternamen zoals Henrioen en Plumioen verschijnt *-oen* (uit Romaans *-on* < Latijn *-ōnem*) weliswaar niet als *-uin* zoals in de naam Gruine (uit Romaans **gerōnem*) in Vloesberg, welke laatste evolutie dan op een vroegere integratie in het Diets wijst. Zulks belet echter niet de intrede van de bovenstaande namen op *-oen* toch aan de 11de eeuw toe te wijzen: M. Gysseling dateert de Vlaamse palatalisering *oe* > *uu* (> *ui*) 'in de 11de of vroege 12de eeuw' (Gysseling 1975, 55). Uiteraard moet dan verondersteld worden dat de genoemde palatalisering in de eerste helft van de 11de eeuw al een feit was. Door de genoemde namen te rekenen tot een latere immigratiegolf kan men dat chronologisch probleem omzeilen (zie hieronder).

heden: Ka'vee, Kra'vaal, Mon'til, Mutse'reel, O'kaai, Pa'rijs en Pier'mont. Wellicht vertegenwoordigen Doment en Nivel de allervroegste laag, die tevens het breedst circuleerde en dus het felst aan de klankstand van de Dietse omgeving onderworpen was. Het moet echter worden opgemerkt dat het accent op zichzelf geen vaste beoordelingsgrond vormt: ook het Diets past de regel van het Germaanse aanvangsaccent niet steeds toe.

4. Historische interpretatie van de immigratie van Romaanstaligen in en om Asse

J. Lindemans dacht aan het aantrekken van Waalse steenhouwers door de abdij van Affligem (stichting 1083, volgens Frans Van Droogenbroeck 1062). Het inzetten van Waalse steenhouwers in Vlaamse en Brabantse groeven is inderdaad een historisch bewezen fenomeen. Zo heeft eigen onderzoek voor Balegem en Bambrugge een massa steenhouwers met een Romaanse achternaam opgeleverd. Het betreft hier echter de 17de eeuw, de tijd toen het roemruchte laatmiddeleeuwse steenhoudersbedrijf ten onzent zijn zwanenzang nabij was.

Van 12de-eeuwse superioriteit van Wallonië tegenover onze gewesten op dat vlak bestaat echter geen enkel bewijs. Na de Romeinse tijd was de grootschalige groevenexploitatie overal in verval geraakt. Aan de primitieve ontginning van steen voor de basisbehoefte in de Vroege Middeleeuwen herinnert niet een Romaans, maar een Germaans woord, dat toen zowel in Vlaanderen als in Wallonië deed: *brakti- 'groeve', bij het werkwoord *breken*, vgl. namen als Bracht/ Brecht en Bra/Bras. Ten onrechte heeft J. Lindemans gedacht de Waalse superioriteit en expertise van de 17de eeuw te mogen transporteren naar de 12de eeuw⁽⁷⁾. Er is meer dat tegen die opvatting van J. Lindemans pleit.

(7) Vgl. effectief m.b.t. de steenexploitatie door Affligem ten behoeve van de bouw van een stenen kerk in 1085: 1151 *terra in qua lapides apud Meldert fodiebamus* (de Marneffe, 132).

Ten eerste zijn er de resultaten van eigen onderzoek: niet alle Romaanse namen van Asse blijken zomaar te kunnen worden verbonden met mogelijke ontsluitingspunten van kalkzandsteenlagen.

Ten tweede zijn er de chronologische gegevens. Zo is er de (tegenover de stichtingsdatum van Affligem: 1083 of 1062) toch wel opvallend vroege datum van vermelding van Romaanse persoons- en plaatsnamen. Denk alleen aan de namen die in de oudste charters van de abdij zelf opduiken: Doment ca. 1094 kop. 15de eeuw *Thidbaldum de Thidaltmont*; 1212 kop. 17de eeuw *villam de Thidoumont* en Nievel 1151 kop. 17de eeuw *a terra Nouile*; 1160 kop. 17de eeuw *apud Nouille*. Die namen benoemen zeer oude gehuchten, met zelfs een uitgesproken *dries*-ontwikkeling: ca. 1404 *aen den Domonderdriesch*, ca. 1400 *te Domont ane den Groeten Drieschs, ane den Cleinen Drieschs* en 1650 *den Niveldries*. Het lijkt dus erg onwaarschijnlijk dat Affligem een hand heeft gehad in het aantrekken van Waalse steenhouwers.

Daarom dacht ik in 1996 zelf aan de hertogen van Brabant als promotor van de Romaanse immigratie. Ik veronderstelde algemene aanzwengeling van de streekontwikkeling na de teistering van het West-Brabantse gebied door de graven van Vlaanderen (*ante eam rerum depopulationem, quae sub Henrico imperatore et Balduino comite accidit*, Fundatio monasterii Lobbiensis), die hun ambitieuze oostwaartse expansieplannen al op het einde van de 10de eeuw hadden laten blijken: niet de Dender, maar de Dijle was de grens die ze toen voor hun graafschap droomden. Het antwoord van de Duitse keizer hierop was de oprichting van de marken Antwerpen, Ename en Valencijn om die tijd.

Met die hypothese botste ik echter op een ernstig probleem: in het westen overschrijdt de Romaanse vlek de grens tussen het hertogdom en het graafschap, want ook in het van oudsher Vlaamse Teralfene en Denderleeuw worden Romaanse namen genoteerd. Dat de Brabantse hertogen ook daar kolonisten zouden hebben geplaatst, is wel erg onwaarschijnlijk.

In 1999 publiceerde Frans Van Droogenbroeck zijn vernieuwende studie *Paltsgraaf Herman II (†1085) en de stichting van*

de *abdij van Affligem* (28 juni 1062), waarin met name de rol van de hertogen van Brabant bij de stichting van de genoemde abdij sterk wordt gerelativeerd. Voor de historische interpretatie van de Romaanse vlek rond Asse opende die studie nieuwe perspectieven, die ik dan uiteenzette in *Oude taaltoestanden in en om de Nederlanden* van 2003. I.p.v. het verder te hebben over 'de hertogen van Brabant als promotor van de Waalse immigratiegolf' drukte ik mij voorzichtiger uit en had het over de 'toenmalige machthebbers in de Brabantgouw'. In de eerste helft van de 11de eeuw waren dat vooral de graven van Ardennen, aan wie tevens het graafschap Verdun en de vallei van de Semois tussen Bouillon en Aarlen tot 1045 behoorden. Met name de dynamische hertog Gothelo I (†1044) bracht ik hier in beeld als figuur die bij het overplanten en/of aantrekken van bevolkingsgroepen uit zijn thuisland een sleutelrol kan hebben gespeeld.

Met die veronderstelling begrijpt men ook de geografische herkomst van een groot deel van de Romaanstalige kolonisten zoals die zich laat aflezen in de spiegel van namen zoals Asselier, Doment, Kespier en vooral nog Verduin. Voorts maakt het opschuiven van de datering van de Romaanse vlek rond Asse van de tweede helft van de 11de eeuw naar het tweede kwart van de 11de eeuw komaf met het obstakel van het voorkomen van Romaanse namen ook op Vlaams gebied (zie hierboven): in de tijd van Gothelo I was heel het gebied met de Schelde als westgrens nog *pagus Brabatensis* of Brabantgouw, er was nog bijlange geen sprake van de Dender als grens tussen Vlaanderen en Brabant. De Vlamingen hadden weliswaar in 1033 of 1034 het bolwerk Ename verwoest, maar officieel ontving de graaf van Vlaanderen in het Land van Aalst de investituur pas in 1056.

Het plaatsen van de volksinplanting enkel en alleen onder Gothelo I roept op zijn beurt een ernstig chronologisch probleem op: bij de vorming van de Romaanse plaatsnamen in Asse en omgeving noteert men een belangwekkende inbreng van achternamen, waarvan het algemene gebruik ten onzent in de teksten pas voorgoed op dreef komt vanaf ... het begin van de

12de eeuw. Om die kloof van ruim een halve eeuw te dichten, kan men nu zijn toevlucht zoeken tot een aantal hypotheses. Zo kan men aanvoeren dat wij in Asse en omgeving niet voor Dietse, maar voor Romaanse namen staan en dat het gebruik van achternamen in de Galloromania, met name in het zuiden ervan, zelfs al in de 10de eeuw wordt waargenomen⁽⁸⁾. Ten tweede kan men zich afvragen of de Romaanstaligen van Asse in hun geografisch geïsoleerde positie op eigen krachten het gebruik van achternamen waren gaan ontwikkelen? Zulks lijkt wel erg onwaarschijnlijk, al kan men aannemen dat de Romaanstaligen van Asse en omgeving niet in één keer van hun moedertaal zijn afgestapt⁽⁹⁾. Ten derde kan men veronderstellen dat ook in de Dietse gebieden de vorming van achternamen al veel verder gevorderd was dan tot nu wordt aangenomen⁽¹⁰⁾. De

(8) Een voorbeeld te Waulsort: 981 *Lietselinus Mondus* (Gysseling 1965, 74).

(9) Een mooie echo van het stapsgewijs loslaten en wegdrijven van de Romaanse bronvorm levert het variantenapparaat van de naam Doment, nu 'do. mot. Bij integratie in het Diets zorgde de werking van het Germaanse accent ervoor dat ca. 1094 *Thidalt'mont* > *tidalt'mont evolueerde tot *ti'dalmtont > *ti'dolmtont > 1212 *Thi'doumont* > 1404 *apud Ty'domont* Daarna ziet men door nieuwe segmentatie: *ti-* > "te", adverbium (met een supra-lokaal bereik en blijvend) ca. 1400 *te Domont*, 1404 *te Dountont*, 1434 *tot Doomont*, gevolgd door latere afslijting van *-mont* tot *-met*: 1650 *Dowmet*, vgl. in de Moezelromania: Belmont > Bellmet; Summont > Sommet. Er circuleerde echter ook een tweede vorm, blijkbaar met bewaarde Romaanse klemtoon: (met een strikt lokaal bereik en tijdelijk) ca. 1094 *Thidalt'mont* > *tida'mont (Lotharingse klankevolutie *au* > *a*): > 1342 kop. 17de eeuw *prope Tide'mont*, ca. 1400 *te Yde'mont* (Het veronderstellen van extreem voortschrijdende Germaanse klemtoonoverlegging ca. 1094 *Thidalt'mont* > 1404 *Ty'domont* > *Tidomont*, is een alternatieve optie).

Tegelijk ziet men dat de plaatsen met een 'pioniersnaam' vrij taaie romaniseringshaarden vormden, vgl. het voorkomen van dragers van een Romaanse achternaam precies aldaar. Enkele voorbeelden te Meldert/Essene: na 1321 *Johannes Musket de parvo obstallo juxta Kerval*; ca. 1400 *apud Tydomont iuxta Parvum Triscum neven Jans hofstad van Vitseroel*; 1404 *apud Tydomont ex parte sororis Heinrichi Fornier*; 1400 *Siclyss Kissien te Pederhous*.

(10) Vgl. (sporadisch) in de Gentse bronnen: 1073 *Wazelinus cognomine Ome-kin*, 1085 *Geardus Ruethel*, 1089 *Folpertus Grunchel* (Tavernier-Vereecken 1968, 271, 286) en, als edellieden uit de streek van Dendermonde: 1088 *Eggricus Niger*, *Erenboldus Niger* en *Albertus Snackart* (Gysseling 1965, 74). Een zeer vroeg voorbeeld te Gent is: 960 vals ca. 1036 *Stephanus Calvus* (Gysseling 1965, 74).

De intrede van toenamen van het type bijnaam is eerst ontstaan bij vorsten (b.v. *Karel Martel*, *Pepijn de Korte*), die echter bijnamen weerden uit hun eigen

indrukwekkende⁽¹¹⁾ voorraad van Romaanse achternamen in de regio Denderleeuw-Zellik (inclusief de achternamen die voorkomen in plaatsnamen) vertoont vooral een uitgesproken heterogeniteit. Naast de plaatsnamen die een 11de-eeuwse immigratiegolf uit de streek van Verdun en Belgisch Luxemburg, Haspengouw en wellicht ook Namen suggereren, wijst een (weliswaar beperkt) aantal achternamen zowel geografisch als klankchronologisch in een andere richting, b.v. van Braine, van Thuin, Marbaais en Tiloy.

Dat gegeven dwingt ons tot de veronderstelling dat ook nog na Gothelo (†1044) (sporadische) immigratie moet hebben plaatsgevonden. Wellicht heeft het initiatief van Gothelo I om de regio om Asse te herbevolken dus een vervolg heeft gekend onder zijn beide dochters, Oda van Verdun en Mathilde van Verdun én hun nazaten. Oda (†1062) was gehuwd met Lambrecht II van Leuven (†1054), Mathilde (†1060) met paltsgraaf Hendrik I van Lotharingen (†1061). Hun zoon, paltsgraaf Herman II van Lotharingen (†1085), was het overigens die de abdij van Affligem als heremitische gemeenschap stichtte in 1062, op een allodium dat voortkwam uit de onverdeelde nalatenschap van Oda en Mathilde en dat hij in 1084 aan die abdij schonk. Volgens de vervolgstudie van Frans Van Droogenbroeck, *De betekenis van paltsgraaf Herman II (1064-1085) voor het graafschap Brabant*, zou Herman tot aan zijn dood in 1085 in het landgraafschap Brabant (gelegen tussen Dender en Zenne) als voorganger van graaf Hendrik III van Leuven hebben gefungeerd.

Ook in nog latere tijd ziet men de hertogen van Neder-Lotharingen de immigratie uitdrukkelijk bevorderen met allerlei aanmoedigingen en lokmiddelen zoals een vrij rechterlijk statuut. Een charter uit 1121 is uitsluitend aan dat onderwerp

officiële bescheiden (enkel overlevering in narratieve bronnen). Gold een soortgelijke terughoudendheid aanvankelijk, d.w.z. in de tweede helft van de 11de eeuw, ook bij het noteren van bijnamen van lieden van gewone rang?

⁽¹¹⁾ In tegenstelling tot wat men in de rest van Vlaams-Brabant constateert, wat probleemloos lukt aan de hand van Lindemans 1947.

gewijd: ... *vt quicumque de alijs prouintijs ubi ubi (sic), siue in claustro, siue in curte, siue in villa, jn tota terra mea, ad quodlibet seruitium eorum fuerint conducti; ab omnium hominum exactione, vel responsione, ipsi cum omnibus, que possederint; siue in vita, siue in morte, liberi permaneant* (de Marneffe, 59); zie verder: 1173 ... *indigenas terre vel de alijs prouincijs venientes* ... (de Marneffe, 220); 1198 ... *homines peregrini, de alijs prouincijs venientes* ... (de Marneffe, 308).

Tot slot kan ik hier niet voorbijgaan aan één mogelijke narratieve echo van de taalsituatie van weleer in de streek tussen Aalst en Brussel: een passus uit de *Fundatio Monasterii Lobbiensis* van ca. 1170, waarbij de toenmalige prior Hugo Van Lobbes mededeelt dat de monniken van Lobbes in lang vervlogen tijden in de omgeving van de vestigingsplaats van de abdij van Affligem een verblijf hadden gehad, maar er uiteindelijk weggetrokken waren: *Nostrates autem habitasse sed penuria ingruente et ob ignotam maxime linguam migrasse*. Wat elders bij een verhuis van een abdij of een uithof van een abdij wordt gemotiveerd als 'wegens de onveiligheid door de aanwezigheid van rovers of wolven', 'wegens de ongunstige ligging of de slechte bodemgesteldheid', 'wegens de slechte bedijking' of 'ten gevolge van politieke of geestelijke druk' luidt hier 'omdat er armoede dreigde en omdat onze geloofsgenoten de plaatselijke taal helemaal niet kenden'. Voor wie tussen de regels wil lezen, misschien wel een knipoog naar een memorabele episode uit de 11de eeuw: een door de intocht van Romaanstaligen ontstane Babelse spraakverwarring (die Lobbes mogelijk aanvoerde bij haar aanspraken op een vereffening voor achtergelaten gronden)⁽¹²⁾.

⁽¹²⁾ Deze interpretatie moet echter een loutere gissing blijven. Frans Van Droogenbroeck merkt mij op dat het verdwijnen van Lobbes in de streek van Affligem evengoed alle verband met de Romaanse toponymie aldaar kan missen. Omstreeks de jaarwisseling 1085/86 was Hendrik III van Leuven ook landgraaf van Brabant geworden, in opvolging van paltsgraaf Herman II. De graven van Verdun (hierboven verantwoordelijk geacht voor de bevolking van de streek met Romaanstalige kolonisten) waren dus van het toneel verdwenen en mogelijk volgde Lobbes deze landsheren-beschermers op hun terugweg. Overigens laat het zich aanzien dat het vertrek van Lobbes omstreeks 1084/85 te dateren is.

5. Lijst van mogelijk Romaanse namen in de streek tussen Aalst en Brussel

Bij het samenstellen van de onderstaande lijst zijn uiteraard selectiecriteria gehanteerd: Romaanse of Germaanse klank-evolutie, een volwaardige Romaanse naam of een Dietse naam op basis van een Romaans leenwoord (zoals Balei, Breugel, Kouter), ... Desondanks blijft het vaak raden naar de ware etymologische basis van heel wat namen.

De verklaring van de namen blijft dus problemen opleveren. Immers, namen ontstaan in de mond van een ingeweken anderstalige bevolkingsgroep zijn moeilijk te beoordelen doordat ze niet alleen kunnen berusten op de naamgeving van een terrein of een nederzetting *in situ*, ter plekke dus (topografisch

Dat was ook de tijd dat Lobbes met de heremieten van Affligem onderhandelde over een vergoeding voor de gronden waarop de abdij van Affligem zou worden opgericht.

De integrale tekst van de genoemde *Fundatio* van Lobbes luidt: *Terra apud Alost quae Iuvano vili pretio veniit, et ea quae Lata Quercus dicitur, ubi ecclesie Affligeniensis sita est, eiusdem sancti industria acquisita est. Sed et ante eam rerum depopulationem quae sub Henrico imperatore et Balduino comite accidit, quando nobilitatis antiquae titulos Lobia ex parte plurima perdidit, et cartis nostris inscripta et ab incolis proprie sancti Ursmari possessio nominata est. Nostrates autem ibidem habitasse, sed penuria ingruente et ob ignotam maxime linguam migrasse, ab his qui vicinia temporis vel vidisse poterant vel audisse, et precipue a venerabili et religioso Affligenii monacho magistro Gilleberto accepimus, ...* 'De abdij van Lobbes heeft door de niet aflatende inzet van dezelfde heilige [Ursmarus] een grond verworven nabij Aalst, die voor een geringe prijs gekocht werd van Iwein. De grond staat bekend onder de naam Brede Eik en er is een kerk van Affligem gevestigd. Vóór de ontvolking van deze steek, ten tijde van de heerschappij van keizer Hendrik en graaf Boudewijn, op het moment dat de abdij van Lobbes grotendeels de eigendomsbewijzen van de vroegere adel kwijtspelde, was deze grond opgenomen in de boekhouding van Lobbes en de bewoners aldaar spraken meer specifiek over de bezitting van de heilige Ursmarus. Verder hebben wij vernomen dat onze geloofsgenoten op diezelfde plaats hebben gewoond maar er zijn weggetrokken omdat armoede dreigde en omdat ze de plaatselijke taal helemaal niet kenden. Deze berichten zijn afkomstig van personen die het konden gezien of gehoord hebben in die periode, maar vooral van de eerbiedwaardige en vrome monnik van Affligem, magister Gillebertus'. Magister Gillebertus (Romaanse versie van de naam Giselbrecht!) was historicus en hij deelde deze gegevens mee aan Hugo, de prior van Lobbes, ook historicus, ter gelegenheid van een reis die ze samen ondernamen naar Sint-Baafs, tussen 1159 en 1164 (voor die datering: Gorissen 1952, 72).

verband, voorbeeld: Predelle in Teralfene), maar tevens kunnen teruggaan op een ingevoerde achternaam. Dan resten weer twee mogelijkheden: ofwel is de achternaam van het type '(beroeps) bijnaam' en is hij vrij goed doorzichtig (voorbeeld: Prudeel in Asse), ofwel is hij van het type 'herkomstnaam'. In dat geval (geen topografisch verband, voorbeeld: Verduin in Asse) is de grens niet steeds scherp te trekken met de bovenstaande soort van namen die ter plekke aan een terrein of een nederzetting zijn toegekend.

ASSE

Asselier: 1110 orig. *Walterus de Anselir*; 1133 kop. 17de eeuw in *Anslir*. Vernoemd (via het antroponymische kanaal) naar Anlier in de provincie Luxemburg: 12de eeuw *de fisco Anslaro*, dus een geromaniseerde Germaanse naam: **ansu-* 'god' + *hlæri-* 'laar': 'heilig bos', een naam die overigens in Vlaanderen meer voorkomt, b.v. Anselaar in Kalken 1432 *up Anselaar*.

Bajoel: 1356 in *den Baeyoel*. Wellicht een onderliggende bijnaam: Bajol, Bayol, bij Oudfrans *bai* 'met roodbruin haar'. Waals *bèyôle* uit Latijn *betulam* 'berk' maakt minder kans wegens het genus (f.), een herkomstnaam 'van Bioul, bij Namen' rijmt desgelijks minder met de oude vormen van die naam (1161 kop. 13de eeuw *Biurt*, pas 1213 *Biul*).

Boernoote: 1470 *op de Bornoede*, nu *boer'noe-e*. Het accent op de tweede syllabe zou kunnen wijzen op Romaanse oorsprong: Purnode bij Dinant 10de eeuw *Pronote*, 1595 *Pronodes*, nu *purno.de*, met reïnterpretatie als Diets *borne* + *node* 'moerassige laagte'?

Boekfos: 1356 *op den Boecvoes*, 1404 *supra Boeffos*, nu 'boekfos'. De vorm *Boeffos* suggereert aanvankelijke Romaanse klemtoon.

Boudenvaal 1306 *op den Bouden vael*, 1598 *opt Bodevaelken*, 1620 *op de bevolcken*, nu *de 'volken*. Diets *bouden vael* 'wilde vallei' lijkt voor de hand te liggen, de klemtoon op *vael* zou eventueel voor een Romaanse naam kunnen pleiten.

Brievaal: 1291 kop. 18de eeuw *Bornevael*, nu *bri.'va.l*. Zowel *borne* als *vael* zijn Middelnederlandse woorden, wat een Dietse

naam suggereert. De klemtoon kan echter in een andere richting wijzen: migratie langs de herkomstnaam 'van Borneval' om: Bornival bij Nijvel 1315 *Bornevaus*, 1371 *Bourgneval*, nu *bourni'vau*. Een bronvorm als *Bornevaus* spreekt dat laatste denkspoor dan weer tegen.

Chemijn: 1296 *Jan van den Chemine*, 1321 *Henricus de Tsimmine*, *Elizabeth uxor Gossuini de Chamine*, 1536 *stede ... den Chemijn*. Waalse vorm van Romaans *commînum* 'weg', met geasiblieerde Lat. *k* vóór *a*. Chemijn als lexicaal geconditioneerde voorpost van die evolutie?

Fastijnen Wegelken: 1609 *aent Fasteijnen wechelken*. Vgl. 16de eeuw *Philips Faustyn* te Asse.

Forneide: 1437 *de Forneie*, 1598 *de Forneide*, nu *de frin'a. / de fer'na*. Romaans **furnētam* 'kalkoven', liever dan 'bakoven'? Ovens verschijnen in de Romaanse toponymie echter veelal als *chaufour*, *kaufour*, wat dan weer aanzet om een onderliggende bijnaam te veronderstellen: *Fourney*.

Herbergroen: 1426 *Herbergvel*, 1493 *tHerbergoel*. Oudfrans *herberc* (dus zonder palatalisering zoals in *herberge*) 'logement' + *-oel* uit *-olum*?

Hugen Latijns Stede: 1375/1403 bij *Hugen Latijns Stede*. De Romaanse achternaam *Latin* 'Latijnssprekende resp. Romaans-talige' of *Latine* naar de plaats Latinne bij Borgworm 1139 kop. 13de eeuw *Latinis*?

Kattelooi: 1151 kop. 17de eeuw *Kartelo*, nu *kaete'loe-e*. De klemtoon wijst mogelijk in de richting van een Romaanse naam, hoewel een Dietse naam op *lo* 'bos' niet meteen kan worden uitgesloten.

Kespier: 1404 *Kerspier*; ca. 1320 *Johannes de Keispider*, nu *kes'pi.r*. Romaans **casam petream* 'stenen huis', niet **petream casam* (vgl. de verbreiding van Neufchâteau versus Château-neuf) en daarom zeker migratie van de Luxemburgse naam Chassepiere: 888 *Casa petrea*. Op het ogenblik van de integratie van de naam in het Dietse Asse was de aanvangs-*k* in het brongebied nog niet geëvolueerd tot *tch*-.

Klezier: 1404 *te Cleysuere*, *de kle'zi.r*, naar Lindemans. Romaans **clausûram* 'afgesloten ruimte'. De plaatsnaam kan in

situ zijn ontstaan, maar een onderliggende bijnaam *Clausure* mag evenmin worden uitgesloten.

Konreit: ca. 1175 kop. 15de eeuw *curtim de Colreid*; 1321 *Johannes de Conreit*, nu *kon'tra-en*. Romaans **corylētum* 'hazelarenbos'.

Lantiernoot: 1356 *op den Tiernoot*, 1519 *den Lantiernoot*, nu *lan'ti.rnoe-et*. Duistere, kennelijk Romaanse naam.

Louwijn: 1296 *op die Lowine*, nu *de la'wa.in*. Vernoemd naar Flawinne 11de eeuw *Hlopanna*, 1187 kop. 13de eeuw *Flawene* bij Namen, met tijdelijk voortgezette Germaanse evolutie *hl-* > *l-* zoals in de etymologische basis Germ. **hlaupan* (> Nl. *lopen*) in het Romaanse brongebied dan?

Marlier: 1306 *Marlyr*, nu *de ma'li.r*. Romaans **margilârium* 'mergelgroeve'.

Maukase: 1697 *de Mancaese*, 1722 *de Maucaese*. Niet zozeer Romaans **malam câsam* 'krotwoning', maar veeleer de Romaanse bijnaam *Malcause* als basis.

Mazier: 1440 *opte Mesure*, 1460 *de Maziere*, nu *ma'zi.r*. Romaans **mansûram* 'woonstede'.

Merrien: 1387 *op die Merrien*. Oudfrans *merrien* 'bos waar timmerhout te vinden is'?

Mespriel: 1306 *Mesplyr*. Romaans **mespilârium* 'mispelaar'.

Monteneie: ca. 1356 *Jan van Monteneie* (Kobbegem), 1369 *de goederen van Monteneie*, 1650 kop. 18de eeuw *t'hoff te Montenenaken*, nu *dem 'bontma.ker*. De Romaanse versie van de naam *Montenenaken*. Migratie van een taalgrensdoublet dus.

Morette: 1330 *Morette*, nu *de mo'ret*. Veeleer met de Romaanse persoonsnaam *Morette* als basis dan een in situ toegekende Romaanse plaatsnaam zoals **murette* 'muurtje'.

Muwels Veld 1470 *op Muwels velt*. De Romaanse achternaam *Muël*, vgl. Oudfrans *muel* 'stom'.

Naardits: 1548 *den Nadisch*. Romaans **aquaeducem* 'waterleiding' > *aduch* > *adits*. Het Latijnse leenwoord luidt in het Diets *adocht*.

Pomeimont, Meimons Veld: 1295 *Margareta uxor Mathei de Pomeimont*, 1404 *iuxta Pomeymont*; 1296 *supra Meimons velt*, nu *'tma.nesfelt* (uit **Pomeimonts velt*, op basis van de familienaam

van Pomeimont). Meimont 'halverwege de berg/heuvel' is een frequente plaatsnaam in de Galloromania (b.v. Moyémont 5 × in het departement Meuse), vgl. verder in de Moezelromania, bij Merl: 1166 *Meihemont*. Voor Pomeimont zou men kunnen poneren: *po(r)-Meimont* < Romaans **pro* (verward met *per*) *Medio Monte*. Een andere verklaring vindt men door vergelijking met Mémont dep. Côte-d'Or 889 *Magnus Mons*, 1189 *Meimons*: Oudfrans *magne* 'groot' als eerste element.

Pissote: ca. 1300 *hof te Pisote*; 1404 *Heinricus de Pissote*. Oudfrans *pissote* 'bronnetje, beekje'. Dezelfde naam komt voor in Erembodegem: 1571 *inden Pissote* (secundaire migratie?).

Potteel: 1306 *Bitteel*, 1520 *den Putteel*. Wellicht een Romaanse bijnaam als basis: Buttel.

Prudeel: 1356 *Coppen Prudeels lant*, 1356 *ane den Prudeel*. Een Romaanse bijnaam als basis.

Rodekei: ca. 1520 *Roeky*. Romaans **roccētam* 'plaats met stenen'.

Rosseel: 1404 *te Rosseele*. Wellicht een Romaanse bijnaam als basis: Roussel.

Rottekam: 1404 *den Rottiincamp*, nu *de 'rotekam*. Kennelijk een Romaans compositum: **Rottin camp*, met *Rottin* als persoonsnaam in de Romaanse cas. obl. (dus zonder Dietse -s).

Ruwijts Broek: 1404 *Ruytsbroec*, 1531 *tRuwijtbroeck*. Het eerste element lijkt een Romaanse bijnaam te zijn: Ruwet, vgl. ook in Viane: 1396 *Claus Ruweijs*.

Spaneit: 1579 *bosch genaemt Spaenheyt*, nu *spi'na.t*, naar Lindemans. Romaans **spînētum* 'doornenbos'.

Vaal: 1302 *in campo dicto Vael*, nu *de 'va.l*. Romaans **vallem* 'dal' of het Dietse woord *vael*, uiteraard zelf als Romaans leenwoord.

Verduin: 1154 kop. 17de eeuw *Morinus de Verdune*, 1315 *in campo dicto Verdun*, nu *de ver'da.in*. Vernoeming naar Verdun, de bakermat van het geslacht van Ardennen.

ACHTERNAMEN: Buseel: 1404 *Johannes Buseel*, 1404 *Kateline Buyseels* (Essene); Farraguet: 1321 *Gerardus Farraguet*; Gheri: ca. 1356 *Jan Gheri*; Glotijn: ca. 1375-1403 over *Huyghen*

Glotijn; Henrioen: 1321 *Johannes Heinrioen*, 1404 *ex parte Gertrudis H(en)rioen* (Hekelgem); Cammar: na 1321 *Beatrix filia Johannis Cammars*; Commaresant: na 1321 *Johannes Commaresant*, ca. 1356 *Jan Commertsant* (Mazenzele-Merchtem); Labay: 1321 *Johannes Labay*; Lola: 1321 *pro Johanne Lola*; Lusschet: ca. 1356 *Jan Lusschet* (Mazenzele), 1404 *Margareta Losschet uxor Egidii Quassoers*; Musket: 1321 *Johannes Muschet de parvo obstallo juxta Cervael*, na 1321 *Johannes Musket ... juxta Kerval*; Mustelier: 1321 *de bonis quondam Petri Mustelyre*, 1404 *ex parte Mustelliers* (Mollem); Prune: 1404 *Johannes Prune*; Ratier: 1175 kop. eind 17de eeuw *Franco Ratir*, 1295 *Clara filia Marie Ratiens* (Opwijk); Rixsijs: 1321 *Henricus Rixsijs*, ca. 1375-1403 *Henrix Rixsijs*; Cherveel: 1321 *Henricus Scerveel*, 1321 *Henricus Sceerveel*, ca. 1356 *Heine Tserveel* (Asse-Mazenzele); Tiloy: 1404 *Johannes Tiloy*; 1404 *Jan Tyeloy*, *Jan Tieloy*; Trotel: 1321 *Arnoldus Trotel*, *Egidius Trotel*; Van Thuin: ca. 1356 *Heinrec van Tuins*; Vierrys: ca. 1444 *Willem Vierrys*.

DENDERLEEUW

Bordeleen: 1210 *in terra que dicitur Predella*, nu *de bor'deln*. Romaans **prâtellem* 'klein hooiland'.

ESSENE

Foost: 1404 *in de Foest*, nu *de 'foe-est*. Mogelijk Romaanse naam.

Forniers Bosselken: 1404 *Forniers Bosschelken*, *apud Tydomont ex parte sororis Heinrichi Fornier*. Romaanse achternaam: Oudfrans *fornier* 'bakker'.

Futsuin: 1530 *het Fortsuijn*, *t'hoff genaemt t'Vorssin*, nu *tfor'sa.in*. Een Oudfrans woord **forchine* 'tweesprong van wegen' is nergens geattesteerd. Wel komen voor: Oudfrans *fron-cine*, *fouchine* > Middelnederlands *froncijn*, *forchijn* 'perkament. Een Romaans of Diets rechtstoponiem?

Kampel: 1268 kop. 18de eeuw *Aegidium de Campelle*, 1404 *iuxta Campel*. Wellicht Romaans, met zeer vroege accentverspringing: **campellum* 'veldje'.

Montil: 1315 *in campo dicto Mortiel* (wellicht voor *Montiel*), 1404 *supra Montil*, nu *de mon'til*. Kennelijk Laatromaans *montil* 'bergje'.

Overnelle: 1271 *molendinum de Avenelle*; 1271 *Ghiselinus dictus de Avenelle*, nu *o.ver'neln*. Deze diminutiefnaam gaat terug op een achternaam van het type herkomstnaam: Avesnes, b.v. Avennes bij Borgworm 1193 *Auennes*. De diminutiefvorm is typisch voor nieuwe stichtingen, vgl. ten onzent Klein Kortrijk, Kwaad Atrecht > Kwatrecht, etc. In de Galloromania komt Avesnelles voor, bij Avesnes-sur-Helpe.

Piers Blok: 1189 kop. 17de eeuw *terram que dicitur Pirresbeloc*. Een Dietse naam, waarvan het eerste element een Romaanse persoonsnaam in de Dietse genitief is, dus 'het blok van Pirre'.

Rutseleel: 1404 *neven Rutseleel*. Duistere Romaanse naam.

ACHTERNAMEN: Durant: 1404 *Claes Durant*; Van Litsay: 1404 *Wouters Joes wiif van Litsay*; Wambac: 1295 *Henricus Wambac* (St.-Kat.-Lombeek), 18de eeuw '*van outs waeren in dese parochie de Wambacken pachters: 1444 Gilis Wambac had in huer t'hof ter Borcht ...*' (voorbehoud: mogelijk Wambeek, Vl.-Brabant, zie Roelandts & Meertens 1951, 6).

HEKELGEM

Bauweel 1571 *de Buweele*, 1629 *weyde geheeten den Bauweel*. Diminutief van Oudfrans *bowe* 'depressie'? Of een onderliggende Romaanse bijnaam zoals *Boelle*?

Blakmeers: ca. 1650 kop. 18de eeuw *het hoff te Bleckaise*, nu *dem 'blakmiæs*. Romaanse naam met kennelijk **casam* 'woning' als tweede element en **blancam* 'wit', vervangen door Diets *black* 'kaal, helder', als eerste element?

Fossel 1404 *de Fosselt, ter Fosselt*. Oudfrans *fossel* 'grachtje', met zeer vroege integratie en accentverspringing in het Diets? Diets *fossel* voor *vossel* uit *voshol* mag uitgesloten worden wegens *f-*.

Kavee: 1432 *de Caueede*, (Erembodegem) 1438 *opten Berghe neuen de Caueede in Brabant gheleghen*, nu *de ka'vi-e*. Romaans **cavâtam* 'uitgeholde weg'.

Krukier: 1404 *van eenre hofstad tusschen den Crukier ende den Trillaert*. Als basis een Romaanse bijnaam, vgl. 1404 *ex parte Margarite Cruckiers ... de domistadio ter Lenden*.

Lisbetten Joerams Hofstad: 1404 *Lijsbetten Jorams Hofstad*.

Mattijn: 1823 *de Matteyn*. Als basis een Romaanse bijnaam: *Matin*.

Mazits: 1295 *Clemma de Masits*; 1404 *te Masits*, nu *tma'zits*. Vernoeming naar Mazy bij Namen 1294 *Masich*, 1431 *Massiche?*

Pierets Hofstad: 1404 *Pierets Hofstad*.

Rikeins Kouter: 1250/51 kop. 17de eeuw *Riquainscoutre*. Riquain als Romaanse vleivorm van een Germaanse *rikja*-naam.

Tisseel: 1686 *de Tisseel*. Oudfrans *tassel* 'hoop, stapel'?

ACHTERNAMEN: Duraal: 1404 *Gielis Durael*; Liebax: 1404 *Gertrudis Clerici uxor quondam Ludovici Liebax*; Morant: 1404 *ex parte Heinrici Morant*; Proudooem: 1295 *Johannes Proudooem*, 1404 *iuxta Liemansmersch quondam Baldwini Proydoms*; Stok-eits: 1404 *Margriete Stocheyts*.

MELDERT

Doment: ca. 1094 kop. 15de eeuw *Thidbaldum de Thidaltmont*, 1212 *ante villam de Thidoumont*, 1342 *prope Tidemont*, 1400 *te Ydemont, te Domont*, nu 'do.mot. Romaans **Theudowaldi montem*. Ofwel vernoeming naar Thiaumont in de provincie Luxemburg, op de oude taalgrens (1256 *Didenberg* in het Duits), ofwel naar Thiaumont in Douaumont (met zijn bekende Ossuarium WO I) in het departement Meuse, ten noorden van Verdun: 1179 *Thealdimons*, wat nog de voorkeur verdient.

Faluintjes: ca. 1417 *inde Fallaent, in dEchterste Fallaent, nu de fa'lointens*. Het woord *fallant* komt zowel in het Oudfrans als het Middelnederlands voor in de betekenis 'wie in gebreke blijft te verschijnen'. Een typisch rechtstponiem dus.

Floreie/Floreit: ca. 1400 *op die Floreye*, ca. 1520 *Floreyt te Domont*. Romaans **florâtam* resp. *florâtum* 'fleurige landerij'.

Dezelfde naam treft men aan in Wannegem-Lede: ca. 1405 in *Floreit up Baues acker*, waar men hem als volwaardige Romaanse naam niet verwacht.

Gillis Kissien Goed: 1404 *Gielis Kissien goet*. Vgl. 1400 *Siclys Kissien te Pederhous*, 1404 *Egidius alias Kissien*, 1375/1403 *Gielis Kirssien*.

Houweels Veld: 1400 *opt Hauwels velt*, 1481 *opt Houweels velt*. Vgl. 1321 *Arent Hauweel* in Asse. Hauwel als Franse beroepsbijnaam: 'wie met de hak werkt of wie harken verkoopt'.

Jongenhoel: 1404 *den Ionghen Hoel*, 1496 *Frederick van Hollenjoel*. Vernoeming naar Hognoul 1044 kop. 17de eeuw *Holinola*, 1193 *Hollengnoul*, in Luiks Haspengouw.

Kempinne: 1377 kop. 18de eeuw *de Kempinne*, 1404 *opte Campene*, nu *de kem'pi.ne*. Vgl. in Neerheylißsem op de taalgrens 1300 *op die Kempinne*. Merkwaardig 'doublet'. De evolutie *Kempinne* < Romaans **campâniam* 'hoogvlakte' botst op het probleem dat (kennelijk secundaire) umlaut in het spel is geweest. Op zichzelf vermag het accent evenmin uitsluitel te brengen.

Kokerij: 1295 *Egidius de Kocreide*, na 1321 *Cockerede*, 1378 kop. 18de eeuw *ten Cokereijde wers*, ca. 1400 *te Cokereede*, nu *'ko.kero-e* en *ko.ke'ro-e*. Er is de frequente Franse plaatsnaam Le Coquerie 'hanenfokkerij', maar veeleer kan men hier (bij de benoeming van een wijk) denken aan de Waalse naam Cokyeriye en Cakyeriye 'gehucht van arme drommels'. Beide verklaringen impliceren dat de *-d-* in *Kocreide* en *Cockerede* als hypercorrect moet worden beschouwd. *-Ereide/-eredede* zou dan Oudfrans *-erie* moeten weergeven (In de noordelijke Gallo-romania verschijnt *-erie* inderdaad vaak en vroeg ook als *-ereie*). Uit *-erie* kan dan verder *-erije* worden verklaard (vgl. *pastorie/pastorije*), waaraan de realisatie *o-e* ook beantwoordt. Voor alle begrip: *-eede* heeft hier een andere oorsprong dan *-eede* in Kavee. In Evergem vindt men: Kokerije 1585 *de Cokerije*, aldaar beter te verklaren uit de achternaam De Coker (zelf ontspoord uit De Cock?) dan uit Mnl. *cokerie* 'brij'.

Kravaal: ca. 1320 *de nemore dicto Crevael*; 1356 *Jan van Curvael*, nu *tkra'vuilbos*. Later kennelijk als achternaam geografisch breder voortlevend, vgl. in Baasrode 1450 *Jan Crauals*, *Pieter Crauals* en zelfs in Oudenaarde: 1363 *tpoortkin op de Schelde dat men seid Crauals poortken*. Kravaal blijft een duistere naam. Afgaand op het excerpt én de vorm van ca. 1320 kan men zich wagen aan het veronderstellen van een in situ toegekende Romaanse naam, b.v. **cru-val* uit **crûdam vallem* 'ruw begroeid dal'. Ter vergelijking in Lierneux 1667 *le novelin* ('het jonge bos') *Creval*.

Labuus: ca. 1400 *opte Laboers, op den Labuers, inde Libuers*, nu *tla'bi.s*. Oudfrans *labours* 'stukken akkerland'.

Lamoen: 1644 *het Lamoen*, nu *tla'moer*. Veeleer Diets *lamoen* 'disselboom met twee armen', als vormaanduiding, dan Frans *limon* < Romaans *lîmōnem* van *lîmus* 'slijk'.

Mutserieel: 1389 *Claes Bode van Mutserieel*, ca. 1400 *tgoet van Mutserieel*, nu *tmuitse'ri-el*. Mogelijk Romaans **mâcerellum* 'ruïne, muurresten', vgl. met de betekenis 'kleine ommuring' in het Moezelromaans, zo s.d. in *Metschereildchen*, voor een wijngaard in Dhron bij Trier.

Nievel: 1151 kop. 17de eeuw *a terra Nouile*; ca. 1155 kop. 17de eeuw *Sigerus de Nouile*; 1160 kop. 17de eeuw *apud Nouille*, nu *'ni.vel*. Mogelijk, net als de naam Doment, een via een achternaam van het type herkomstnaam ingeweken naam. Er zijn in de aangrenzende Galloromania kandidaten bij de vleet: Noville/Neuville, ... Men dient echter evenzeer ernstig rekening te houden met een in situ toegekende naam: Romaans **novam vîllam* 'kolonistennederzetting', een veel voorkomend fenomeen in de 11de en 12de eeuw.

Parijs: ca. 1400 *te Pederhous*, nu *pa'ro-es*. Romaans **petrōsum* 'steenrijke plaats'.

Ponpeveie: geen oude vormen.

Peridoetsel (en niet Prooidoetsel, zoals J. Lindemans las): 1409 *eenen bosch gheheiten Perydoetsel*. Romaans **prâticellum* 'klein hooiland' levert al te veel problemen op. Moet soms Romaans **petram* 'steen' of **petream* 'stenig' in het eerste element worden gezocht?

Preidele: 1614 *de Preydele*. Romaans **prâtellam* 'klein hooiland'.

Rei: 1404 *supra Rei, den Rey*, 1516 *opten Suerenmeersch coutere een stuck lants geheeten den Rey*. Voor Oudfrans *reie* > *roie* f. 'ploegvoor; perceel akkerland' vormt het genus een probleem.

ACHTERNAMEN: Blampein: 1404 *ex parte Johannis Blampeins*; Godar: 1451 kop. 15de eeuw *Hubrecht Godair*; Plumioen: 1404 *Willem Plumioen*.

MOLLEM

Kramaai: 1495 *opte Cormeye*, nu *tkra'ma.i*. Romaans **cormētam*, collectief bij Latijn *cormus* 'lijsterbessenboom' ligt minder voor de hand (wegens de verspreiding van het woord binnen de Galloromania); veeleer Romaans **carmētam* < *carnētam* < *carpinētam* 'hagebeukbos', bij Latijn *carpinus*, vgl. Frans *charme*, Picardisch *carme*.

Panneel: 1404 *apud Panneele*. Wellicht een onderliggende bijnaam: Diets *Panneel* of Romaans *Pannel*.

Ronkier: 1404 *supra Roekier*, 1442 kop. 15de eeuw *den Ronkier*, nu *den dron'ki.r*. Of Romaans **roccârium* 'plaats met stenen', of Romaans **rumicârium* 'braambos'.

ACHTERNAAM: Genevoos: 1404 *ex parte domini Johannis Genevoes*.

MOORSEL

ACHTERNAAM: Mozeil: *in hac ecclesia de Morcele erat capellania Sancti Nicasii, ejus capellanus an(no) 1333 erat Arnoldus dictus Mozeil* (kop. 18de eeuw), een herkomstnaam: dep. Moselle?

TERALFENE

Bardelle: 1373 kop. 1787 *in Predelle*, 1430 kop. 17de eeuw *in de Pradeelmersch*. Romaans **prâtellum* 'klein hooiland'.

Bierlijn: 1571 *den Bierleyn*. Een onderliggende Romaanse bijnaam: vgl. 1375/1400 *Jan Bierlyn* in Asse.

Broekteel: 1369 kop. 18de eeuw *in den Brochteel*. Toponymisch frequent Laatromaans *bruketel* (zelf op basis van Germaans **brōka-* ‘moeras’), dus ‘moerasje’.

Kalloen: 18de eeuw *Calloen*. Een onderliggende Romaanse achternaam: of *Callon* als bijnaam, of *de Callone* als herkomstnaam (Calonne-sur-la-Lys, etc.).

Okaai: 1164 *siluam meam que Hokeida vocatur*, 1391 kop. 17de eeuw *dOckeye*, nu *de ‘ko-e*. Romaans **hokkētam*: Romaans **hokka* (op basis van een Germaans woord, dat in Vlaanderen voorkomt in namen als Hocht, Elshocht, Hondshocht) + *-ētam* ‘(doorn?)struikgewas’.

Ransenier: 1365 kop. 1787 *den Ransenier*. Vgl. in Vloesberg (behorend tot het gebied ‘Terres de Débat’, tussen Vlaanderen en Henegouwen) ca. 1275 *le Ransseniere* ‘brandgeschatte hoeve’. Mogelijk in Terafene een herinnering aan politieke twisten aldaar.

Rozier: 1189 kop. 17de eeuw *pratum quod dicitur Rosire*. Romaans **rausâriam* ‘plaats met riet’. Vgl. bij Trier 1126 *pratum in Roser*, 13de eeuw *in Rosir*, uit Romaans **rausârium*.

ACHTERNAMEN: Mari: 1396 *Jan Mari*; Oerijs: 1396 *Lijsbet Oerijs*; Van Braine: 1396 *Zegher Bereyne*, 1404 *Peter van Brein* (Hekelgem), 1404 *Gheert van Braechene*, *Judocus de Braechene* (Asse); Van den Poeleuls: 1396 *Heinric van den Pouleuls oude*.

TERNAT

Vitseroel: (Meldert) ca. 1400 *Jan van Vitseroel*, *apud Tydomont iuxta Parvum Triscum neven Jans hofstad van Vitseroel*, (Ternat) 1851 *hameau de Vitseroel*, nu *vitse’roel*. Romaans **filicâriolum* ‘plaats met varens’. Deze naam is wel niet in situ ontstaan, maar is binnengekomen via een persoonsnaam, vgl. in Zinnik de achternaam *Ficherouille*, naar namen zoals Fecheroules 1178 *Fecherules* te Rosée bij Philippeville en Fechereux 925 *Felcherolas* te Esneux bij Luik.

ZELLIK

Bodein: 1537 *den Boodein .. aen de heerbane commende van Assche naer Brussele*. Een Romaanse bijnaam als basis: Boudin.

Bokest: 1521 *tblock aen de Boquest*.

Broekooi 1537 *den Pourquoi*, nu de 'broekoi'. De Romaanse achternaam (*de*) *Pourquoy* lijkt hier onderliggend te zijn.

Marbaais: 1421 kop. 1726 *van eender hofstat gheheten de Maerbays*. Vgl. in Hekelgem 1404 *iuxta domistadium Ade de Marbays*. Dus uiteindelijk teruggaand op een van de vele Romaanse namen Marbais en Marbaix.

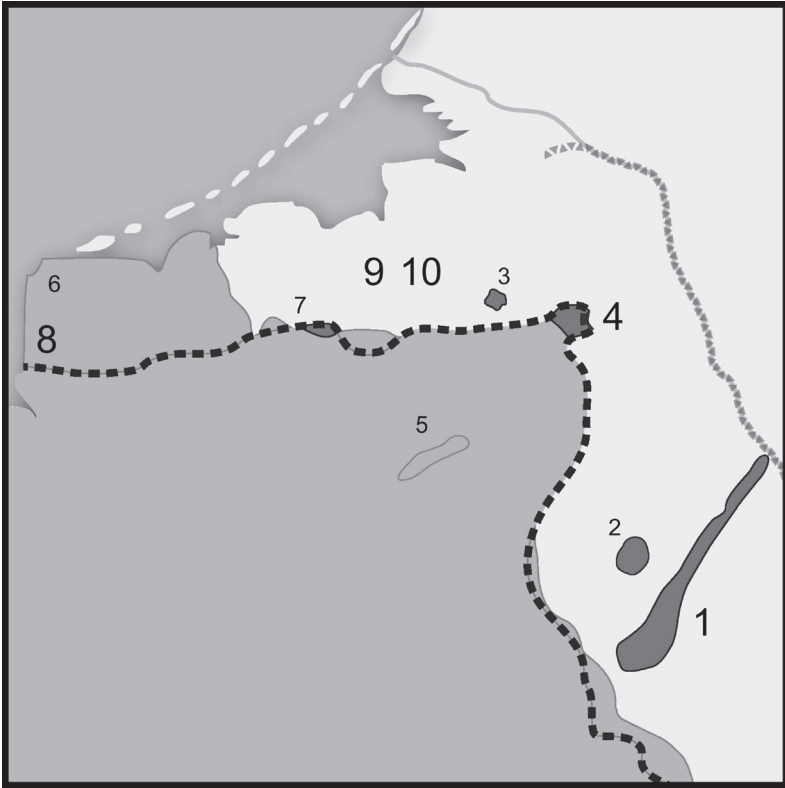
Piermont: 1307 *Piremont*; 1396 *Beatrijs van Piermont*, nu *pi.e'mont*. Romaans **petreum montem* 'steen-berg'. Het is zeer de vraag of deze naam in situ toegekend is dan wel of hij berust op import via een Romaanse achternaam van het type herkomstnaam. Minder voor de hand ligt hier Piermont als burcht-naam overgewaaid uit Frankrijk.

6. De 'Romaanse enclave' in ruimer perspectief met (andere) insulaire taalregio's

Romaanse (en Germaanse) taaleilanden laten zich ten eerste opdelen in eilanden als onderdeel van de genese van de Germaans-Romaanse taalgrens en enclaves als gevolg van een georganiseerde volksverhuizing of een volksinplanting. De eilanden als onderdeel van de genese van de taalgrens vallen dan nog eens uiteen in oude relictgebieden en in latere tijd ontstane Romaanse (resp. Germaanse) vlekken. Dat brengt ons aan de volgende typologie (zie kaart 3).

6.1. OUDE RELICTGEBIEDEN

Het indrukwekkende Romaanse taaleiland dat de Moezelstreek (van Trier tot Koblenz) ooit vormde (kaart 3: 1), is een relictgebied dat, met de antieke wijnbouw als fundament, het hoofd wist te bieden aan de vroegmiddeleeuwse Frankische

Kaart 3 - Taaleilanden en -enclaves in de Lage Landen en aangrenzend Duitsland. Taalgrens in de 8/9^e eeuw met opgave van latere gebiedswinst of -verlies (uit: Van Durme 2015, 82. Nummers worden in de huidige tekst toegelicht)

kolonisatie van de noordelijke Galloromania⁽¹³⁾. Romeinse nederzettingenamen en veldnamen zijn in de Moezelstreek schering

⁽¹³⁾ Op zijn beurt had een zuidwaartse opmars van de Alamannen de Romeinse provincie Raetia afgesneden van de Galloromania, met het nog bestaande Retoromaanse relictgebied als resultaat. Het optreden van Slavische volkeren in de Balkan veegde daar de hele terra romana weg, op uitzondering van één reusachtig taaleiland dat overeenkomt met de Romeinse provincie Dacia, het huidige Roemenië.

en inslag⁽¹⁴⁾. Ook Prüm en omgeving was een aanzienlijk Romaans relictgebied (kaart 3: 2).

De onmiddellijke omgeving van Sint-Truiden op zijn beurt is een relictgebied met een beperkt aantal vroegmiddeleeuwse Romaanse nederzettingen (kaart 3: 3): Runkelen 1105 *Runchirs* uit **rumicârias* 'braambos', Zepperen 784/91 *Septemburias* 'zeven woningen', Gorsebroel 1136 *Gursemdroel*, als diminutief van Gorse. De korte levensduur van dat taaleiland wordt onderstreept door de afwezigheid van Romaanse veldnamen.

Aken-Vaals met Overmaas is dan weer een vroegmiddeleeuws, door een westwaartse Germaanse inbraak ter hoogte van de Voerstreek diep ingesneden, tweetalig taalschiereiland, waar het Romaans zelfs naderhand nog versterking moet hebben gekregen (kaart 3: 4)⁽¹⁵⁾.

⁽¹⁴⁾ M. Gysseling plaatst het finale zieltogen van het Romaans aldaar (voorwaardelijk) in de 12de eeuw (TW, 1139). Zelf heb ik die late datering ter discussie gesteld (GNSF, 87-88). Hiermee zit ik op dezelfde golfengte als W. Haubrichs, vgl. 'Auch die meisten romanischen Sprachinseln in Lothringen und im Maasland überdauerten das achte Jahrhundert nicht, mit Ausnahme des inneren Kerns der Moselromania um Trier, die sprachlich wohl endgültig erst um das Jahr 1000 integriert wurde' (Haubrichs 2009, 100).

⁽¹⁵⁾ M. Gysseling verwoordt zijn beeld van een tot de Romeinse tijd opklimmende Romaanse aanwezigheid in Zuid-Limburg als volgt: 'Dat Aken-Vaals in de 5^e eeuw deel heeft uitgemaakt van het Germaans-Romaanse menggebied, blijkt uit een naam op *-iacas* : *Hariliacas*, nu Harles. Na de 5^e eeuw heeft het Romaans tijdelijk het Germaans verdrongen in een klein gebied dat, ten oosten van de Nederlands-Duitse rijksgrens, Aken en Laurensberg omvat, ten westen daarvan Vaals en Simpelveld' (TW, 1139). Met dat beeld is P. Tummers het helemaal niet eens. Hij verklaart die 'tijdelijke verdringing door het Romaans' als volgt: 'Het taaleiland Aken-Vaals moet zijn ontstaan te danken hebben aan een sterke immigratie uit Romaanstalig gebied. Wij vermoeden, dat de immigranten afkomstig zijn geweest van Malonne bij Namen, die ter herinnering aan de plaats waar zij vandaan kwamen, hun nederzettingen noemden met namen waaruit Mechelen, Malensbos en Melleschet voortgekomen zijn' (Tummers 1962, 92). Later relativeerde P. Tummers de opvatting 'Malonne als epicentrum van de romanisering van heel Aken-Vaals', maar wees op het enigmatische voorkomen van de namen Malonne + Landoir bij Namen én Malone/Malensbos + Landeuis in en om Vaals, waaruit hij dan tot migratie van die namen tussen ca. 880 en ca. 1000 besluit (Tummers 1978, 317). Opmerking: een migratienaam als Malonne kon in de Germania op zichzelf zeker geen doublet als Mechelen in het leven roepen. Hooguit kan men 1208 *Malone*, mogelijk bewaard in

Malensbos (gem. Vaals) + Landeus als migratiename aanvaardden (noot: Landeus komt ook als (mogelijk Romaanse) persoonsnaam voor, zie Kaufmann 1968, 226). Het lijkt eenvoudiger Malen(sbos) als oude dubbelnaam te plaatsen naast de naam Mechelen 1215 *Mechele* (gem. Wittem), tevens verschijnend als 1133 *Mechluns*, dus met een Romaanse uitgang erop geënt, wat op 'Rückromanisierung' wijst. De positie van het Romaans kan versterkt zijn door Waals initiatief bij de ontginning van de Limburgse boscomplexen. Dat initiatief zal dan veeleer uit de aangrenzende Luikse regio gekomen zijn. In die richting wijst overigens een namenreeks als Scharwier (2 ×)-Schweier-Zwier uit Rom. **car-rucâriam* 'ploegland', met typisch Waalse evolutie van Lat. *c* vóór *a* (als woord in het Waals niet overgeleverd, maar wellicht te herkennen in de plaatsnaam *Tcharwire 1350 *Kirwire* te Racour; vgl. ook de achternaam *Cheruwier*). P. Tummers denkt verder nog aan een tweede soort migratie, meer bepaald bij de vaststelling dat in de naam Kadier/Keer 1266 *Kadiers* uit Rom. **caldârium* Lat. *k* vóór *a* niet deelgenomen heeft aan de assibilering tot *tch*-. Daarom stelt hij voor: 'Deze moeilijkheid kan opgelost worden door aan te nemen dat Kadier een migratie-naam is afkomstig uit het gebied, waar *k* + *a* behouden blijft, het Noordwesten van de Romania' (Tummers 1962, 39). Het Picardisch dus! Deze bocht diende helemaal niet genomen te worden: het Waals en het Lotharings kenden pas assibilering van *k* + *a* na 1100, zie hierboven. In 2014 verscheen A. Schrijnemakers' volumineuze (maar door de hedendaagse stand van het onderzoek op veel punten achterhaalde en vooral nog door het gemis aan taalkundige onderlegdheid vaak ontsierde) *Codex Nederlands-Limburgse plaatsnamen*. In die publicatie verwerpt Schrijnemakers eveneens de door Tummers veronderstelde grootscheepse migratie uit Malonne en omgeving ter verklaring de Romaanse namen van Aken-Vaals, maar gooit het kind met het badwater weg: haast al Tummers' (doorgaans valabele) verklaringen van Romaanse namen worden meedogenloos neergesabeld en – erger nog – moeten plaatsmaken voor absurde alternatieven. Zulks is het geval bij de duiding van de namen op -*ētum* Holset, Sibbe, 'Terblijt en Terziet en verder van de namen Hurtebise, Kadier, Simpelveld, Vijlen en Zwier. Het verwerpen van Gysselings en Bloks etymologie Romaans **valles*, pl. van *vallis* 'dal' voor de Romeinse/Vroegmiddeleeuwse nederzettingsnaam Vaals, ten voordele van een bij Jungandreas opgeviste pluralisvorm van *val* uit Lat. *vallum* 'steunwal in wijngaarden' is, in weerwil van een ellenlang betoog, volkomen uit de lucht gegrepen, net als de verklaring van Sittard/Zittert uit Middelhoogduits *Sitwertes* 'bergflank', zie Van Durme 2013.

Aan de hand van Breuer 2003 kan Gysselings lijst van Romaanse namen van Aken-Laurensberg worden aangevuld. Het gaat hier om namen waarvan enkel vormen van na 1225 zijn overgeleverd: +Funschel ca. 1300 *super Funschel* (< **fonticellum* 'kleine bron'); +Heppion ca. 1300 *iuxta Hepenul, molendinum in Heppenul*; +Holsit 1252 *Hoseith* (< **hulis-ētum* 'hulstbos'); +Juncheit 1243/1331 *in Juncheit* (< **iuncētum* ('plaats met biezen')); +Kortschel ca. 1320 *Kortscheil* (< **curticellum* 'klein hoeve'). In de intrigerende molennaam +Kulprie 1302 *de molendino quod dicitur Koilprede*, 1377 *in der Koilprye, die Coilprey*, 1480 *in die Koilprye* ziet G. Breuer een Romaanse naam op basis van Lat. *prātum*. In de Moezelromania is *pride* o. uit *prātum* inderdaad uitzonderlijk geattesteerd.

Ten zuiden van de taalgrens, in de huidige Galloromania dus, treft men dan weer Germaanse relicten aan. Vooral in de streek ten westen van Thuin is dat het geval (kaart 3: 5): namen op **baki-* 'beek' zoals Aibes, Lobbes en Merbes vertonen Romaanse evolutie van **baki-* tot *bais*, maar tegelijk de verschrompeling van *bais* tot *be(s)* ten gevolge van het Germaanse aanvangsaccent ('Aibes, 'Lobbes, 'Merbes). Een klein vroegmiddeleeuws Germaans-Romaans menggebied dus.

6.2. JONGERE ROMAANSE ENCLAVES

Al de bovenstaande taaleilanden zijn ontstaan ten gevolge van de westwaartse impact van de Frankische kolonisatie. In het

Wordt het tweede element echter niet beter uitgelegd als het Romaanse leenwoord *pride*, uit Lat. *praeda* f. 'oud, onhandelbaar en ontembaar dier > krenge, feeks', vgl. Mnl. *prij(d)e* (Post 1982, 164)? Vgl. verder m.b.t. het eerste element mogelijk de Duitse achternamen Kohlhase, Kohlhepp/Kohlhopf 'sprinkhaan', wat ons dan kan brengen aan een naam voor een onstuimige, niet beheersbare watermolen. G. Breuer verwerpt Stockheide als Romaanse naam, ten onrechte. Nochtans is de lezing 1215 *Stockeide* (en niet *Stockheide*, zoals bij G. Breuer) zoals in het TW deugdelijk (controle van de oorkonde 'Burtscheid 12' in het Landesarchiv Nordrhein-Westfalen, Abteilung Rheinland, met dank aan dr. Martin Früh, 11.11.2016), zodat hier met M. Gysseling Romaans **stok-kētam*, bij *stok* uit Germaans **stukka-* 'plaats met boomstronken' kan worden gereconstrueerd. Al even onterecht betwist G. Breuer Gysselings Romaanse etymologie voor Schovemunt, net als diens Romaanse etymologie voor Kolrum 1215 *platea que dicitur Caelru*, uit **calvam rūgam* 'kale straat'. De woorden 'Wenig einleuchtend und lautlich kaum haltbar ist auch die Herleitung von Maurits Gysseling aus einer nicht näher definierten romanischen Sprachschicht' die G. Breuer zich laat ontvallen m.b.t. Gysselings verklaring van deze laatste naam, doet mij de Duitse toponymist de Synthese van het TW op p. 1139-40 aanraden. Dat hij evenmin van P. Tummers' hoofdstuk over de namen op *-ētum* (Tummers 1962, 32) kennis genomen heeft, blijkt uit zijn bespreking van de namen Holsit en Holset (p. 73), waar zou moeten staan: met Romaanse klankevolutie *ul > ol* en *-ētum > -eit*, vgl. Hauset in Raeren, prov. Luik. Uiteraard is er ook nog mijn *-ētum*-verhaal in GNSF, 313-316, waar m.b.t. Zuid-Limburg, Overmaas en de omgeving van Aken wordt geconcludeerd: 'De zeer grote [van oudsher Romaanse] sector waar *-iet/-ijt* voorkomt, onderging dus een germanisering alvorens Karel de Grote te Aken de keizerskroon ontving; in de streek Simpelveld-Vaals-Aken wijst *-eit* daarentegen op vrij exclusief Romaanse evolutie tot ca. 800'.

M.b.t. Aken-Vaals heeft M. Gysseling (TW, 1139-40) niets anders dan gelijk, zijn opvatting geldt ook voor Overmaas.

westen van ons taalgebied doet zich vanaf de 9de/10de eeuw het omgekeerde voor: het oprukken van het Picardisch naar het noorden brengt hier een Romaanse pletswals op gang ten koste van het Vlaams. Van de kust tot Brabant schuift de taalgrens nu op naar het noorden.

In de 11de en vooral 12de eeuw neemt die romaniseringsgolf grootse allures aan. In het uiterste westen wordt Vlaanderen vanaf Boulogne terra romana. Ook Noord-Henegouwen, lange tijd door een beboste N-Z gerichte heuvelkam afgesneden van de uitstraling van Doornik, verfranst. De taalgrensverschuiving zorgt verder voor heel wat Romaanse natuurnamen in de streek van Geraardsbergen en bereikt de zuidelijke rand van Ronse, met voor die tijd typische nederzettingsnamen op *-mes* uit Latijn *mânsus*, b.v. Kremees 1318 *Kerimes*.

Plaatselijk ontstaan noordelijker op vrij korte afstand van de taalgrens kleine Romaanse voorposten, een eerste in de streek van Calais, met onder meer Coulogne 844/864 *Colonia* (kaart 3: 6), een tweede ten noordoosten van Ronse, in Maarke-Kerkem (kaart 3: 7), met Fremis 1272 *Lifremes* uit **Liudfrithi mânsun* en een resem Romaanse terreinnamen. Beide enclaves werden vrij snel geïntegreerd in het Dietse taalgebied⁽¹⁶⁾.

⁽¹⁶⁾ Naamkundig af te lezen migraties resulteerden niet overal in vroege taalkundige enclaves! Vaak laat dat verschijnsel ook heel wat vraagtekens achter. Zo constateerde G. Vande Putte voor Overijse en het aanpalende Terhulpen twee tegengestelde bewegingen: ‘Genealogische studies van Overijse geslachten zoals bijvoorbeeld de families Taymans en Kumps, tonen aan hoe belangrijk het migratiefenomeen wel was van de Dietse plattelandsbewoners naar Wallonië toe (voornamelijk Waals-Brabant en het Naamse) ... Voor Terhulpen (waar de rekeningen in het Diets gesteld zijn tot omstreeks 1500) bestaat er intengendeel een sterk overwicht van namen die een Waalse origine verraden, sommige zelfs een ‘verre’ geografische oorsprong (Waals-Brabant en verder): *vanden Aleerne/del Chaustre* en *van Daem* (alle drie afgeleid van Chastre-Dame-Alerne), *van Berlamont*, *van Chanteraine*, *van Ohayn*, *van Enghien*, *van Fleurus*, *van Gochencourt*, *van Limal*, *van Longsart*, *van Nijvel*, *van Obaix*, *van Plancenot*, *van Pont-à-Celles*, *van Profondsart*, *vander Sart*, *van Seneffe*, *de Doumont*, *de Hanonsart* ...’ (Vande Putte 1999, 52).

Dat de migratie van familienamen zich soms probleemloos laat traceren en in kaart brengen, is overtuigend aangetoond door F. Debrabandere, F. Claes, A. Marynissen en R.A. Ebeling, zie Debrabandere 1972, Claes 1998, Marynissen 2002 en Ebeling 2002.

6.3. ENCLAVES T.G.V. GEORGANISEERDE MIGRATIE OF VOLKSINPLANTING

Voorbeelden zijn de toewijzing van een gebied aan een kolonie Vlamingen door de abdijs van Crespin in 1094, het bestaan van een Vlaamse kolonie in Wales in 1107 en de herbevolking van geruïneerde Noord-Franse domeinen met Vlamingen in de 12de eeuw. Verder kent men de trek van Lotharingers, Luxemburgers, Walen en vooral Saksers naar Transsylvanië of Zevenburgen in Westelijk Roemenië in de 11de en 12de eeuw (eerste echo's van kort na 1047).

Voorals echter leert ons de vaderlandse geschiedenis over de Oostkolonisatie, met onder meer de uittocht van duizenden Hollanders en Vlamingen als 'droogleggers' naar het verre Duitsland in de 12de eeuw. In de streek van Maagdenburg-Berlijn is zo de streeknaam *Fläming* ontstaan (met in het Duitse dialect aldaar talloze Vlaamse woorden). Net als in Asse en omgeving maakten de kolonisten ook daar gretig gebruik van het procédé van de vernoeming naar de herkomst: naast *Euper* (< Ieper), *Kamerich* (< Kamerijk), *Lichterfelde 2 ×* (< Lichtervelde), treft men bij de Elbe aan: *Welsickendorf über Jüterbog* en *Welsigke*, als wijknaam onder Grubo über Belzig (telkens: < Velzeke), ook *Gentha* (< wellicht Gendt, Gelderland). Tot deze rij behoort eveneens een naam die te Asse als migratiennaam voorkomt: Muntenaken (< Montenaken)⁽¹⁷⁾. Voor de streek rond Hameln aan de Weser kan dan weer migratie (kennelijk om dezelfde tijd) vanuit het Maasdal rond Roermond, Venlo en Gennep worden aangenomen op grond van de aanwezigheid van niet minder dan 26 overeenstemmende namenparen: *Afferde* < Afferden, *Heyen* < Heyen, *Hajen* < Ayen, etc. (Huisman 1965).

Elke taalenclave kende haar eigen scenario en niet alle taalenclaves en -enclaves laten zich probleemloos rangschikken.

⁽¹⁷⁾ Ook Vehlen, mogelijk verwijzend naar Velm 1108 *Felme* bij Hasselt, komt er voor. Lindemans vermoedt dat Velm tevens afgereisd is naar Mollem bij Asse, waar men effectief aantreft: Velm 1404 *Velhem*. Zijn beide oude vormen wel met elkaar te verenigen?

Een voorbeeld hiervan is Boulonnais met zijn vele namen op *-tun* (kaart 3: 8) als naamkaartje van Angelsaksische bevolkings-toevoer, die er overigens voor gezorgd heeft dat de Germaans-Romaanse taalgrens precies daar een opvallende zuidwaartse afbuiging vertoont. Deze 'supplementaire' kolonisatie uit Engeland moet hebben plaatsgevonden 'in of omstreeks de 7^e eeuw' (TW, 1132). Men kan hier zowel aan het derde als aan het eerste type van enclaves denken: enerzijds een insulair afgetekende migratiebeweging, anderzijds een component van de wordings-geschiedenis van de taalgrens⁽¹⁸⁾.

Tot het derde type behoort alvast het hierboven bestudeerde met Romaanse namen doorspekte gebied tussen Aalst en Brussel (kaart 3: 9).

⁽¹⁸⁾ Aan de hand van de toponymie veronderstelt P. Tummers verder een pre-Karolingische 'kolonisatiegolf langs de Maas stroomafwaarts': 'Het zijn een aantal namen van plaatsen aan of bij de Maas in Limburg gelegen die ook voorkomen in het Noordbrabant-Gelderse rivierengebied) ... *Maastricht* migreert naar *Tricht* (gem. Buurmalsen), *Meersen* naar *Maren* (gem. Alem), *Heel* naar *Hedel*, ...' (Tummers 1965, 46-50).

Auteurs besloten soms al te lichtvaardig tot door migratie ontstane taalenclaves, vooral door te steunen op jonge en/of corrupte vormen van toponiemen. Dat overkwam M. Hoebeke, die ten noorden van Oudenaarde een Romaans eilandje poneerde: 'Verwant met Kortsele [te Horebeke] (ca. 1185 *Cortcela* < Lat. *curticella* 'kleine hoeve') is het ten noord-westen van Bevere gelegen *Kortijl* < Romaans *curtile*, dim. van *curtus* [sic] 'hoeve', parallel met *Cortil* in Wallonië (o.m. bij Nijvel). Dit geval wijst er nog eens op hoe duidelijk het is, dat in de omgeving van Bevere Romaanstalige kernen hebben bestaan' (Hoebeke 1977, 131). *Kleyn Kortel* op het Popp-plan verschijnt in de Atlas der Buurtwegen echter als *Kleyn Kortrijck* en in oudere teksten als 1369 *de stede te Curterike in Houer Eyne*, 14de eeuw *domistadium quod vocatur Curtrike*. Een veel latere vernoemingsnaam dus! Ook Hoebekes verklaring van Boignen(berg), Hotond en Bruwaan is verkeerd: Boignen is geen naam op *-iâcas*, maar gaat terug op Picardisch *bogne* < *borne* 'grens', Hotond is niet te verklaren als *ode* 'onbegroeid' + *hond* 'landmaat, grens', maar als *ho(ghe) tont* 'hooggelegen begraafplaats'), Bruwaan is geen Romaanse naam, maar gaat terug op Diets *beider-waen* 'wachter-hoop', als naam voor moeilijk in te nemen versterkingen of voor bruggen. Zelfs M. Gysseling meende uit een groepje Romaanse ogende namen zoals 15de eeuw *Bruwere* en *Sammerijs* in Machelen-aan-de-Leie te mogen besluiten tot een klein taaleiland aldaar (Gysseling 1950), maar herhaalde die opvatting later niet meer. Terecht, want het gaat hier om als plaatsnaam neergeslagen achternamen.

Zie verder over de toponymische neerslag van de migratie tijdens de Middeleeuwen: GNSF, 553-555.

Het meertalige kluwen dat het huidige Hoofdstedelijk Gewest Brussel (kaart 3: 10) vormt, is moeilijk te plaatsen. Enkel kan men opmerken dat Vlaams-Brabant door de eeuwen heen op insulaire taalregio's een patent lijkt te hebben genomen.

Literatuur

- G. BREUER, *Aquisgranum ... von den warmen Wässern. Siedlungsnamen der Stad Aachen. Ein Beitrag zur Namenkunde*. Aachen, 2003.
- F. CLAES, Herkomstnamen en immigratie in Diest tot 1400. *Naamkunde* 30 (1998), 79-143.
- F. DEBRABANDERE, Persoonsnamenstudie en migratie. De herkomstnamen in de Kasselrij Kortrijk 1350-1400. *Naamkunde* 4 (1972), 134-149.
- F. DEBRABANDERE, *Verklarend Woordenboek van de familienamen in België en Noord-Frankrijk*. I-II. Brussel, 1993.
- E. DE MARNEFFE, *Cartulaire de l'Abbaye d'Afflighem et des monastères qui en dépendaient*. Louvain, 1894-1901.
- R.A. EBELING, 'Nicht unbedeutende Wanderungen'. Sporen van de zogenaamde Hollandgängerei in het 20ste-eeuwse familienamenbestand van de drie noordelijke provincies. *Naamkunde* 34 (2002), 257-269.
- Exordium seu fundatio monasterii Haffligeniensis*, ed. V. Coosemans & C. Coppens, *De eerste kroniek van Affligem*. Affligem-Hekelgem, 1947.
- Fundatio monasterii Lobbiensis* (auteur: Hugo, prior Lobbiensis), ed. G. Waitz, MGH SS 14 (Hannover, 1883), 544-48.
- P. GORISSEN, *Sigeberti Gemblacensis Chronographiae Auctarium Affligemense*. Brussel, 1952.
- M. GYSSELING, Oostvlaamse plaatsnaamproblemen. *Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam* 26 (1950), 17-28.
- M. GYSSELING, Romaanse plaatsnamen in de streek van Asse (bespreking van Lindemans 1952 en 1953). *Revue belge de Philologie et d'Histoire* 33 (1955), 524-525.
- [TW] M. GYSSELING, *Toponymisch woordenboek van België ...*, I-II. Brussel-Tongereren, 1960.
- M. GYSSELING, Kenmerken van de Oudnederlandse persoonsnamen in de vroege middeleeuwen. In: A. Weijnen (red.), *Frankisch, Merovingisch en Karolingisch* (Studia Theodisca 3). Assen, 1965, 63-75.

- M. GYSSELING, *Overzicht van de Noordnederlandse persoonsnamen tot 1225*. Leuven-Brussel, 1966.
- M. GYSSELING, Hoofdlijnen van de evolutie van het Nederlandse vocalensysteem. *HCT&D* 49 (1975), 25-59.
- M. GYSSELING, Germanisering en taalgrens. In: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* I. Haarlem, 1981, 100-115.
- W. HAUBRICHS, Sprachliche Integration, Sprachinseln und Sprachgrenzbildung im Bereich der östlichen Gallia. Das Beispiel der Burgunden und der Franken. In: (Hrsg. Th. Kölzer) *Von der Spätantike zum frühen Mittelalter: Kontinuitäten und Brüche, Konzeptionen und Befunde*. Ostfildern, 2009, 61-100.
- J. HERBILLON & J. GERMAIN, *Dictionnaire des noms de famille en Belgique romane et dans les régions limitrophes (Flandre, France du Nord, Luxembourg)*. I-II. Bruxelles, 1996.
- M. HOEBEKE, De romanisering van Zuid-Oost-Vlaanderen in de spiegel der plaatsnamen van dit gebied. *Naamkunde* 9 (1977), 121-138.
- J.A. HUISMAN, Migration zweier Namenfelder. In: (Hrsg. R. Schützeichel & M. Zender) *Namenforschung. Festschrift für Adolf Bach*. Heidelberg, 1965, 313-329.
- W. JUNGANDREAS, *Historisches Lexikon der Siedlungs- und Flurnamen des Mosellandes*. Trier, 1962.
- H. KAUFMANN, *Altdeutsche Personennamen. Ergänzungsband*. München-Hildesheim, 1968.
- J. LINDEMANS, Romaansche plaatsnamen te Assche. *HCT&D* 4 (1930), 37-50.
- J. LINDEMANS, *Brabantse persoonsnamen in de XIIIe en de XIVe eeuw*. Leuven-Brussel, 1947.
- J. LINDEMANS, *Toponymie van Asse* (Werken uitgegeven door de KCT&D, 6) Tongeren, 1952.
- J. LINDEMANS, Nog over Romaanse plaatsnamen in de streek van Asse. *HCT&D* 27 (1953), 197-209.
- A. MARYNISSEN, Tussen Brussel en Amsterdam: familienamen en migratie binnen het Nederlandse gebied. *Naamkunde* 34 (2002), 239-256.
- M.-Th. MORLET, *Dictionnaire étymologique des noms de famille*. Paris, 1991.
- J.F. NIERMEYER, *Mediae Latinitatis Lexicon Minus*. Leiden, 1976.
- F. PETRI, *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich*. I-II. Bonn, 1937.

- R. POST, *Romanische Entlehnungen in den Westmitteldeutschen Mundarten*. Wiesbaden, 1982.
- K. ROELANDTS & P.J. MEERTENS, *Nederlandse familienamen in historisch perspectief*. Leuven-Brussel, 1951.
- M.J.H.A. SCHRIJNEMAKERS, *Codex Nederlands-Limburgse toponiemen*. Geleen, 2014.
- E. SCHRÖDER, Pymont und die französischen Burgennamen auf deutschem Boden. In: E. Schröder, *Deutsche Namenkunde. Gesammelte Aufsätze zur Kunde deutscher Personen- und Ortsnamen. 2. stark erweiterte Auflage, besorgt von L. Wolff*. Göttingen, 1944, 212-215.
- C. TAVERNIER-VERECKEN, *Gentse Naamkunde van ca. 1000 tot 1253. Een bijdrage tot de kennis van het oudste Middelnederlands*. Tongeren, 1968.
- P.L.M. TUMMERS, *Romaans in Limburgse aardrijkskundige namen*. Assen, 1962.
- P.L.M. TUMMERS, Toponymische gegevens over Merovingisch-Karolingisch Brabant en Limburg. In: A. Weijnen (red.), *Frankisch, Merovingisch en Karolingisch* (Studia Theodisca 3). Assen, 1965, 34-50.
- P.L.M. TUMMERS, Landoir und Malonne in Belgien, Landeus und Mechelen in den Niederlanden. In: Fr. Debus & K. Puchner (Herausg.), *Name und Geschichte. Henning Kaufmann zum 80. Geburtstag*. München, 1978, 311-317.
- G. VANDE PUTTE, *Belgica Creola. Taalcontact in de Brusselse Periferie. Het voorbeeld van Overijse*. Berchem, 1999.
- Fr. VAN DROOGENBROECK, Paltsgraaf Herman II (†1085) en de stichting van de abdij van Affligem (28 juni 1062). *Jaarboek voor middeleeuwse geschiedenis* 2 (1999), 38-95.
- Fr. VAN DROOGENBROECK, De betekenis van paltsgraaf Herman II (1064-1085) voor het graafschap Brabant. *Eigen Schoon en De Brabander* 87 (2004), 1-166.
- L. VAN DURME, Een groene taalgrens. Het geval Opbrakel versus Flobecq/Vloesberg. *Naamkunde* 30 (1998), 197-242.
- [GNSF] L. VAN DURME, *Galloromaniae Neerlandicae Submersae Fragmenta*. Gent, 1996.
- L. VAN DURME, Taaleilanden en -enclaves. In: D. Lamarq & M. Rogge (red.), *De taalgrens. Van de oude tot de nieuwe Belgen*. Leuven, 1996, 187-195.

- L. VAN DURME, Oude taaltoestanden in en om de Nederlanden. Een reconstructie met de inzichten van M. Gysseling als leidraad. *HCT&D* 75 (2003), 243-381.
- L. VAN DURME, Groeten van bij de Aussies en de Ossi's. *Handelingen van het Zottegems Genootschap voor Geschiedenis en Oudheidkunde* 12 (2005), 55-71.
- L. VAN DURME, Zittert 'kreupelbos'. *HCTD* 85 (2013), 153-175.
- L. VAN DURME, The Germanic-Romance linguistic frontier and the Europe of the languages. In: D. Callebaut & H. van Cuyck (ed.), *The Legacy of Charlemagne 814-2014*. Gent, 2015, 71-88.

LUC VAN DURME